

*HISTORISCHE*  
*VERENIGING*  
*GEMEENTE BEILEN*



jaargang 3 – nummer 1 – februari 1991

---

**Verkoopprijs:** Losse nummers f 7,95

---

**Inhoudsopgave:**

- blz. 1 "400e lid voor Historische Vereniging" - redactie
- blz. 2 "De Ned. Hervormde kerk van Beilen" - G. J. Dijkstra
- blz. 8 "Restauratie Ned. Herv. Kerk" - redactie
- blz. 9 "Restauratie Ned. Herv. Kerk 1990" - S. Deinum
- blz. 14 "Restauratie 1937 - 1939" - redactie
- blz. 18 "Beilen op één lijn...." - T. L. Kroes
- blz. 20 "Hervormd Beilen in de 19e eeuw" - A. Ludwig-Drost en A. Streutker-Betting
- blz. 23 "Als de grote klokke luidt..." - R. Wessels
- blz. 25 "Hervormde predikanten in Beilen" - G. Timmerman
- blz. 26 "Wandeling door oud-Beilen (2)" - F. C. Kerkhove
- blz. 33 "Armenzorg in Drenthe" - H. Gras
- blz. 39 "Armen in het kerspel Beilen" - G. J. Dijkstra

---

**De auteurs:**

S. Deinum, Asserstraat 45, 9411 LJ Beilen  
G. J. Dijkstra, Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen  
H. Gras, Bazaltstraat 116, 9743 TV Groningen  
F. C. Kerkhove, Hekstraat 6, 9411 NG Beilen  
T. L. Kroes, Hijkerweg 19, 9411 LS Beilen  
A. Ludwig-Drost, Schapendrift 38, 9411 BT Beilen  
A. Streutker-Betting, Boterbloem 38, 9411 CD Beilen  
G. Timmerman, Reigerlaan 17, 9411 GS Beilen  
R. Wessels, Asserstraat 42, 9411 LM Beilen

---

**De redactie:**

T. L. Kroes, Hijkerweg 19, 9411 LS Beilen, ~~tel. 05930-3382~~  
(eindredacteur)  
G. J. Dijkstra, Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen, ~~tel. 05930-4826~~  
R. Wessels, Asserstraat 42, 9411 LM Beilen, ~~tel. 05930-3458~~

---

**Het volgend nummer:**

Eind mei verschijnt het volgend nummer, dat gewijd zal zijn aan de ingebruikneming van het verbouwde gemeentehuis. Voor volgende nummers zijn uw bijdragen, zowel foto's als artikelen en verhalen zeer welkom.

---

**Copyright:**

Het overnemen van artikelen of delen daarvan is slechts toegestaan na verkregen SCHRIFTELIJKE toestemming van de eindredacteur.

---

**Tekeningen omslag:**

*De Nederlandse Hervormde kerk van Beilen.  
Pentekeningen van H. Schuur.*

---

# 400e LID VOOR HISTORISCHE VERENIGING

Woensdag 31 oktober jl. werd in Hotel Prakken de ledenvergadering van de "Historische Vereniging Gemeente Beilen" gehouden. De vergadering werd begonnen met een feestelijk tintje, want de Historische Vereniging heeft haar 400e lid kunnen inschrijven. In haar nog korte bestaan heeft de vereniging een snelle groei door- gemaakt; de belangstelling voor onze plaatselijke geschiedenis is niet alleen in Beilen maar ook daarbuiten groot. Dat blijkt zeker uit het feit, dat het 400e lid, dhr. Snoeyer, in Canada woont. Johannes Snoeyer woonde o.a. in de Kruis-

*Deze foto werd genomen op de dag dat Johannes Snoeyer en Aaltje Bruulsema zich verloofden.*



*G. J. Dijkstra onverhandigt Roel Snoeyer het boek voor zijn grootvader, het 400e lid van de Historische Vereniging.*

straat waar hij electriciën was en een fietsenzaak had in het pand van Jannie, Mannie en Rieks. Halverwege de jaren dertig werd hij postbode; hij bleef dat tot 1954. In dat jaar emigreerde hij naar Canada samen met de familie van zijn schoonzoon, de familie Tamming uit de Hekstraat. In Canada voorzag hij campers van elektrische bedrading en later was hij onderhoudsmonteur in een ziekenhuis. Tot zijn 68e jaar heeft hij gewerkt. Johannes Snoeyer hoopt in september van dit jaar 90 jaar te worden. Hij is getrouwd met Aaltje Bruulsema die oorspronkelijk uit Eemster komt. Op 3 mei 1989 waren zij 60 jaar getrouwd.

Kleinzoon Roel Snoeyer heeft regelmatig contact met zijn grootvader. Dit jaar is hij nog bij hem op bezoek geweest en Roel gaf hem daar een exemplaar van het tijdschrift van de Historische Vereniging. Snoeyer vond dat prachtig, want alles wat aan vroeger en zeker aan Beilen herinnert, mag zich verheugen in een grote belangstelling. Roel Snoeyer heeft zijn grootvader een abonnement cadeau gedaan, zodat het tijdschrift nu regelmatig in Canada gelezen zal worden door Snoeyer en zijn familie. De voorzitter van de Historische Vereniging, dhr. G. J. Dijkstra, overhandigde

Roel Snoeyer voor zijn grootvader als blijk van waardering de Drentse roman "Olde-warries Volk" van Jan Kuik.

Na de ledenvergadering hield dhr. Dijkstra een lezing over kleine criminaliteit in Beilen tijdens de 18e eeuw, welke door een zeventigtal leden aandachtig gevolgd werd. Tijdens de pauze werd het nieuwe nummer van het tijdschrift van de vereniging aan de leden overhandigd.

Het bestuur ontving uit de nalatenschap van mevrouw G. Hunse een aantal foto's.

Ook o.a. van de families Brunsting, Prakken, Otten, Pots en Veenings werden foto's gekregen. Hartelijk dank daarvoor.

Op de ledenvergadering van november jl. is aangenomen dat het lidmaatschap voor dit jaar f 30,00 bedraagt. Postleden betalen f 37,50.

De penningmeester verzoekt u na ontvangst van de acceptgirokaart zo spoedig mogelijk het juiste bedrag over te maken.

Redactie

## DE NEDERLANDSE HERVORMDE KERK VAN BEILEN

### DE KERK, HAAR BEHEERDERS, HAAR VOORGANGERS EN HAAR BEZITTINGEN<sup>1)</sup>

Het dorp Beilen kent slechts één monumentaal bouwwerk, de Nederlandse Hervormde Kerk. Wie over de Torenlaan

in de richting van Westerbork rijdt, ziet recht voor zich een typisch Drentse hoge toren van de vijftiende eeuw. Achter de toren bevindt zich een gotisch éénbeukig gebouw.

De kerk van Beilen behoort samen met die van Anloo, Eelde, Norg, Roden, Roderwolde en Vries tot de oudste kerken van Drenthe. Vermoed wordt dat de kerken van Anloo en Beilen in de Middeleeuwen de voornaamste van Drenthe waren. Deze beide kerken droegen ook het meest af aan kerkelijke belastingen.<sup>2)</sup>



### Kerspel Beilen

Het "Olde Lantschap Drenthe" was reeds in de Middeleeuwen verdeeld in zes rechtsgebieden. Zo'n rechtsgebied werd dingspel (ding = geding) genoemd. Eén van de zes rechtsgebieden was het Beiler dingspel.

*De Nederlandse Hervormde kerk van Beilen, december 1990.  
(Foto: Archief Hist. Ver.)*

Het Beiler dingspel vormde een gebied, dat reikte van Hooghalen tot Zuidwolde en van achter Orvelte tot de Friese grens. De eerste christelijke kerken in Drenthe moeten dan ook zoeken in de centra van de zes dingspelen. Van het Beiler dingspel was Beilen het centrum. De buurtschap Beilen met zijn kerk werd een “kerspel” genoemd. Andere kerspelen in het Beiler dingspel waren Westerbork en Zuidwolde. De kerk van Beilen is de moederkerk van de kerken in deze dorpen.

### **De eerste vermeldingen**

In een oorkonde van 1139 wordt voor het eerst de kerk te Beilen genoemd. Vanaf dat jaar schoof de bisschop van Utrecht, Andries van Kuyk, de jaarlijkse kerkelijke belasting uit Beilen, “acht penningen sterlings” door aan de kerk van de Heilige Plechelmus te Oldenzaal.

In 1206 (of 1207) verruilde bisschop Dirk van Arkel, op verzoek van de abt van het klooster Dikninge te Ruinen, de kerken van Steenwijk en Borne voor de kerk van Beilen, de kapel te Westerbork en “tinden” (= kerkelijke belasting op de oogst-opbengsten) te Westerbork en Wijster. De “acht penningen sterlings” werden nu aan de kloosterlingen te Ruinen betaald. Naast deze verplichting had de kerk te Beilen nog de verplichting om elk jaar een witte valk te leveren aan de deken en de kanuniken te Steenwijk. Deze verplichting werd in 1369 afgekocht door jaarlijks “tien loet lodich zilver” (= tien lood zuiver zilver) te betalen. In 1500 en later betaalde men 4 3/4 goudguldens. De kerk van Westerbork betaalde een derde gedeelte van deze verplichting. In 1606 werd voor de laatste keer door de Hervormde Kerk van Steenwijk de valkenpacht gevorderd. Het bedrag was toen één goudgulden.<sup>3)</sup>

### **De beschermheilige**

De kerk van Beilen was gewijd aan de heilige Stefanus.<sup>4)</sup> Op het altaar dat aan hem gewijd was, was een zogenaamde vicarie gesticht. Onder een vicarie moet worden verstaan de jaarlijkse rente uit de geestelijke goederen. Deze financiële inkomsten

kreeg de pastoor van Beilen. Volgens een opgave van 1598 behoorden tot deze Heilige Stefanus-vicarie 3 mud bouwland op de es bij Beilen, 4 mud bouwland en een half mud gersteland op de es bij Wijster en 25 “dalers” in geld, die op rente waren uitgezet.<sup>5)</sup>

In andere bronnen worden andere heiligen genoemd, waaraan de kerk van Beilen zou zijn gewijd. In de oud-vaderlandse rechtsbronnen wordt de Heilige Martinus genoemd.<sup>6)</sup> Arts meent dat de kerk aan Willibrord was gewijd.<sup>7)</sup>

Behalve de Sint Stefanus-vicarie wordt in het begin van de 16e eeuw een Sint Annavicarie genoemd. Vermoed wordt dat de inkomsten van deze vicarie bestemd waren voor de koster.<sup>8)</sup>

### **Personatum en patronaat**

In 1206 kreeg de abdij Dikninge niet alleen het eigendom over de kerk van Beilen, maar ook het pastoorsambt (= “personatum”, het personaatsrecht). Door dit recht waren de inkomsten voor het pastoorsambt, die opgebracht moesten worden door de inwoners van het kerspel Beilen, voor het klooster. De abt van het klooster Dikninge was in feite de pastoor van de kerk van Beilen. Hij noemde zich dan ook “overste kerkheer” van Beilen. De geestelijke van het klooster, die het pastoorsambt in Beilen vervulde was de “kerkheer”. De dienstdoende geestelijke nam de functie van pastoor van Beilen waar namens de abdij Dikninge, die hem daarvoor een bepaald inkomen toekende. Naast het personaatsrecht had de abdij Dikninge ook het patronaatsrecht. Dit hield in, dat de abt van Dikninge aan de bisschop van Utrecht een geestelijke voordroeg, die door de bisschop met de zielzorg van de kerspellieden (= de inwoners) van Beilen werd belast. Volgens een oorkonde uit 1292 waren het meestal monniken, die pastoor van Beilen werden, maar soms werd de zielzorg ook opgedragen aan een niet-monnik, een seculier (= wereldlijk) priester.

Geestelijke priester waren onder andere Godefridus (ca. 1292), Arnoldus (ca. 1377),

Laurens Joncker (ca. 1408), Albert Pigge (ca. 1415), Berend van Elburch (ca. 1494), Bernardus Assonius (ca. 1500), Berend Visser (ca. 1553), Johannes Tissink (ca. 1570) en Antonius Holle (ca. 1571). De laatste pastoor was een wereldlijk geestelijk, Johannes Vledder. Hij was nog pastoor in Beilen, toen in 1598 in Drenthe de hervorming werd doorgevoerd.<sup>9)</sup>



*De ingang onder de toren, december 1990.  
(Foto: Archief Hist. Ver.)*

## De hervorming

Voor het landschap Drenthe had, evenals voor de andere Nederlandse gewesten, de opstand tegen de Spaanse landheer grote gevolgen. In veel gewesten kozen de bestuurders positie in gezagsconflicten, burgers verkozen een protestants geloof of behielden het katholieke. In Drenthe leefde dit alles niet sterk. Reformatorische bewegingen hebben voor 1598 Drenthe niet of nauwelijks bereikt. Van een beeldenstorm in 1566, die elders voor veel beroering zorgde, was in Drenthe geen

sprake. Slechts één predikant, Menso Alting te Sleen, was omstreeks 1566 voor korte tijd in Drenthe werkzaam. In 1596 was graaf Willem Lodewijk door de Staten Generaal te Den Haag benoemd tot stadhouder van Drenthe. Een jaar later gaat hij zich actief bezighouden met de Hervorming in Drenthe.<sup>10)</sup>

In 1601 werd voor Beilen voor het eerst in de persoon van Hendrik Pieters een Hervormd predikant benoemd. In 1603 werd hij opgevolgd door Johannes Schröder.

## Paulus Antheunis

In 1607 werd Paulus Antheunis in Beilen als predikant aangenomen. Hij sloot met de kerkvoogden in Beilen een overeenkomst, die enig zicht geeft op de arbeidsvoorwaarden voor predikanten in het begin van de 17e eeuw. Als predikant zou hij alle inkomsten van de goederen bij de kerk, pastorie en vicarie ontvangen. Daartegenover moest hij zorgen dat op zijn kosten een bekwaam onderwijzer aan de kinderen van het dorp les zou geven. Bij een eventueel vertrek zou hij de pastorie weer opleveren, zoals hij deze had ontvangen. Hij was dan ook verantwoordelijk voor het onderhoud van de pastorie. Hij had het vruchtgebruik van de hooi- en bouwlanden van de kerk, maar moest deze ook onderhouden. Bij een eventueel vertrek werd van hem verwacht dat hij deze akkers in dezelfde kwaliteit als hij ze had ontvangen, zou achterlaten.

Zo'n 22 jaar was Paulus Antheunis werkzaam in de Beiler kerkelijke gemeente. Na hem was Johannes Beeltsnijder van 1630 tot 1678 predikant, die op zijn beurt weer werd opgevolgd door zijn schoonzoon, Willem Hofstede, die de Beiler gemeente tot 1718 diende. Achtereenvolgens waren tot in de 19e eeuw predikant: Lubbertus Schukking (1718-1754), Wijcher Meurs (1756-1774), Johannes Heshusius (1775-1779), Albertus Staverman (1781-1786), Jan Reinder Staverman (1786-1806), Jan Pieter Doornbosch (1807-1828) en Lucas Lubbertus van Loenen (1829-1869).<sup>11)</sup>

## Collatierecht

Na de kerkhervorming - vanaf 1598 - kreeg het Landschapsbestuur van Drenthe het benoemingsrecht voor de voorgangers. Over het aftreden van Johannes Beeltsnijder en de benoeming van zijn schoonzoon Willem Hofstede in 1677 zijn nog een aantal archiefstukken bewaard gebleven. In genoemd jaar hielden de kerspellieden een extra kerkdienst rondom het vertrek van Beeltsnijder en de komst van Hofstede. Voor deze bededag was geen toestemming gevraagd aan Drost en Gedeputeerden, het landschapsbestuur. Zij alleen hadden het recht om een extra bededag toe te staan. Omdat de kerspellieden onwetend waren over dit recht, liep één en ander met een sisser af.

Van de predikanten Albertus Staverman (1781) en Jan Reinder Staverman (1786) zijn de brieven bewaard gebleven, waarin zij het landschapsbestuur bedanken voor hun benoeming in Beilen.<sup>12)</sup>

In 1826 informeert de gouverneur van de provincie naar de wijze, waarop predikanten worden benoemd. In Beilen zijn geen stukken bewaard gebleven, die hierover enige duidelijkheid kunnen geven. Wel schrijft men de gouverneur, dat de gereformeerde (= herv.) inwoners zich in een dorpsvergadering verzamelden zodra er een vacante predikantsplaats in hun kerspel was. Zij gingen dan over een aantal mogelijke kandidaten stemmen. Verder benoemden zij in die vergadering een deputaatschap, die de uitslag van de stemming en dus de voorkeur van de kerspellieden aan het landschapsbestuur bekend maakte. De schout van Beilen die dit in een brief aan de gouverneur verwoordt, geeft ook zijn mening. Hij vindt het niet meer dan normaal dat een gemeente, die van de overheid geen enkele subsidie krijgt voor het traktement van de predikant, zijn eigen voorganger mag kiezen.<sup>13)</sup>

## Pastorie

De huisvesting van de pastoor van Beilen was in de late middeleeuwen verre van optimaal. In 1415 ontstond er zelfs een

geschil over. De deken (= de geestelijke die toezicht had over de parochies van Drenthe), Roelof Ovinge, moest in een geschil tussen de kerkheer (= pastoor) van Beilen, Albert Pigge, en de kerspellieden beslissen. Zijn oordeel was dat de kerspellieden een nieuwe pastorie voor de pastoor moesten bouwen. In de kosten van de te bouwen pastorie zouden de inwoners van Beilen op de volgende wijze bijdragen:

- de "volle boeren" - de bewoners van een "buerhuus" - moesten een "volle brandbede" (kerkelijke bijdrage) betalen;
- de "keuters", die een eigen huis en een "hofstede" bezaten moesten een "halve brandbede" betalen;
- de arme "keuters" waren vrijgesteld van betaling.

Van de uitvoering van deze uitspraak is weinig terechtgekomen. In een oorkonde van 7 november 1494 verklaren "Bartolt Wanninge, schulte van Beilen, Dirck Andeluinge, Heijnrick Meijering, Hilbrant Bijneder en Batte Bijnvint", allen kerkvoogden, dat zij hun pastoor Berent van Elburch toestemming hebben gegeven om de pastorie te verkopen.

De laatste vijftig of honderd jaar woonde er overigens geen priester meer in. De pastorie zou ongeschikt en te ongerieflijk zijn voor bewoning door een priester. De kerkvoogden verbonden wel een voorwaarde aan deze verkoop. De "hoeve" aan het einde van de Bisschopsstraat, waarin de pastoor(s) woonde(n) sinds zijn (hun) verhuizing uit de oude pastorie aan de Kerkstraat, eigendom van het klooster Dikninge, zou de nieuwe pastorie moeten worden. De kerkvoogden wensten op deze nieuwe pastorie dezelfde rechten te hebben als op de oude pastorie.

Van de oude pastorie werd nog gezegd, dat deze als herberg en als winkel is gebruikt. Verondersteld mag worden dat de oude pastorie vlakbij de kerk in de Kerkstraat heeft gestaan. Uit bovenstaande blijkt tevens dat op de plaats van de Hervormde pastorie aan de Bisschopsstraat in de Middeleeuwen een hoeve heeft gestaan van het klooster Dikninge te Ruinen. Dit verklaart dan ook de typische vorm van

deze kavel op de kadastrale kaart van 1832, waarop tevens een gracht rondom de kavel staat afgebeeld.<sup>14)</sup>

### Bezittingen

Volgens de eerder genoemde opgave van 1598 behoorde bij de pastorie, behalve huis en tuin, nog eens 30 tot 40 mudde bouwland (één mudde = ca. 0,27 ha.).<sup>15)</sup> In 1631 geven Herman Oosting en Jacob Wesseling op, dat de “costerije” recht heeft op een jaarlijkse bijdrage van 15 mudde rogge en dat zij op de Beiler en Hijker es 17 mudde aan bouwland heeft.<sup>16)</sup>

Bij de optekening van het grondbesittingsregister van 1645 wordt bij de pastorie van Beilen vermeld, dat zij ca. 4,25 mudde bouwland heeft en nog eens 7 dagwerken hooiland.<sup>17)</sup>

In 1797 moesten de kerspellieden de geestelijke goederen opgeven. De kerk bezat vijf akkers bouwland, die jaarlijks verhuurd werden voor een bedrag van 4 gulden en tien stuivers. Verder ontving de kerk drie schat rogge.

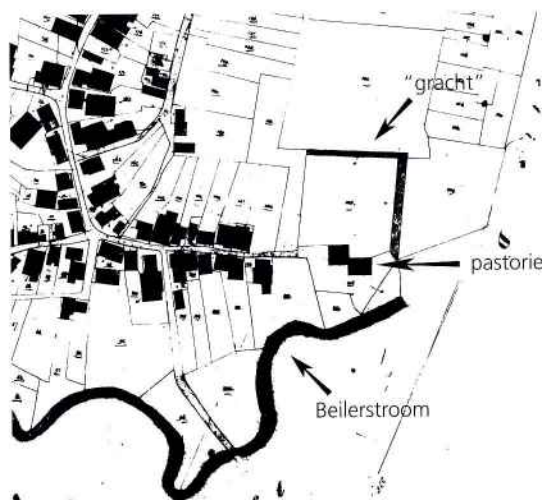
De diaconie bezat aanzienlijk meer. Zij had een lening aan het landschapsbestuur van f 2800,- uitstaan. Verder bezat zij vijf huisjes.<sup>18)</sup>

In 1807 waren de bezittingen van de Ned. Herv. Kerk van Beilen aanzienlijk toegenomen. Bij de pastorie werd maar liefst 79 mudde bouwland, 26 dagwerken hooiland, 7,5 koeweiden en nog eens 3,25 waardelen als bezittingen opgegeven. De diaconie bezat in dat jaar zes huisjes, drie te Beilen, twee te Eursinge, één te Makkum en één te Zwiggelte. Aan land bezat de diaconie slechts 2,5 mudde bouwland.<sup>19)</sup>

### Branden

Beilen is de eeuwen door vaak geteisterd door branden. In 1607 werd bij een brand het kerkgebouw verwoest. Alleen de muren stonden na de brand nog overeind. Dankzij de nodige giften in geld en hout slaagde de bevolking er in om de kerk weer op te bouwen.<sup>20)</sup>

Bij de grote brand van 1820 bleef het kerkgebouw gespaard. Wel werd bij deze ramp, die driekwart van de woningen van Beilen



*Een gedeelte uit de kadastrale kaart uit 1832.*

verwoestte, de pastorie en de kosterswoning getroffen, waardoor het kerkelijk archief met uitzondering van de doop- en trouwboeken en de register van ontvangsten van de diaconie verloren is gegaan. De schade aan de pastorie werd geschat op 5.000 gulden, het schadebedrag van de kosterswoning was 1.300 gulden. De waarde van het interieur van dominee Jan Pieter Doornbosch werd geschat op 1.232 gulden, dat van meester Van Cleef, die ook koster was, op 650 gulden.<sup>21)</sup>

### Bouwperiode en bouwstijl

De meeste kerken uit de 12e en 13e eeuw waren Romaans. In de 15e eeuw veranderde dit met de opkomst van de gotische bouwstijl. Veel kerken werden in deze eeuw afgebroken en vervangen.

De huidige vorm van de kerk dateert van ca. 1.400. Daarvoor was de kerk reeds tweemaal verbouwd, en ook daarna is zij enkele malen gedeeltelijk of geheel geres taureerd.

De kerk is een “rijp gotisch, éénbeukig gebouw, bestaande uit een 15e-eeuwse hoge toren van het Drentse type, met één grote diepe spitsboognis in elk der vier zijden van de drie geledingen boven de lagere ingangsgeleding, een wellicht reeds 16e-eeuws schip en een smaller, vermoedelijk 15e-eeuws koor”.<sup>22)</sup>

## Restauraties

In 1910 werd een plan opgemaakt voor een ingrijpende restauratie. Dit plan werd niet uitgevoerd door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. In 1937 kon vervolgens wel een plan voor restauratie van de kerk worden uitgevoerd. Het resulteerde in een "frisse" aanpak van het kerkgebouw. Zo werd de kerk zowel van buiten als van binnen "vernieuwd":

- in het koor werden de gemetselde kruisribgewelven opnieuw aangebracht;
- de ingang aan de oostzijde werd dichtgemetseld;
- de oorspronkelijke ingang aan de westzijde, onder de toren, werd weer in gebruik genomen;
- in de dichtgemetselde ramen werd weer glas geplaatst;
- aan de oostzijde werd een consistorie bij de kerk aangebouwd;
- de verweerde muren werden grondig schoongemaakt.

Tijdens de restauratie werd een aantal interessante historische ontdekkingen gedaan. Zo kwamen in de muren nissen tevoorschijn uit de tijd, dat de kerk nog gebruikt werd voor de Roomse erediensten. In één van deze nissen, direct bij de ingang, is een ingemetseld wijwaterbakje te zien. Verderop in de zuidgevel is een nis, waarin een fonteintje voor de priester stond. In de buitenmuur in de westgevel werd een nis aangetroffen, die gebruikt is voor een beeld of als een ruimte voor het plaatsen van een kerkhoflicht.

Bij de restauratie is het oude meubilair opgeruimd en vervangen door kerkebanken. Het preekgestoelte werd verplaatst van de oostwand naar de overgang van



*Het koor van de Hervormde kerk; december 1990. (Foto: Archief Hist. Ver.)*

schip en koor.

Tijdens deze restauratie werd het plafond in het schip verwijderd en het houten tongewelf weer in ere hersteld.<sup>23)</sup>

G. J. Dijkstra

<sup>1)</sup> Dit artikel is een bewerking van een gestencilde uitgave over de geschiedenis van de Nederlands Hervormde Kerk van Beilen, dat is uitgegeven voor NCRV's Kerkepad in juni 1987. Verder is gebruik gemaakt van gegevens over de bouw van de kerk van de heer H. G. L. Schuur, gegevens over het collatierecht, die in het gemeente-archief van Beilen zijn gevonden door de heer R. Wessels en namen van priesters, die verzameld zijn door de heer M. F. Niezing uit Assen.

<sup>2)</sup> P. Mathias Arts, Het Dubbelklooster Dikninge, Assen 1945, p. 241

<sup>3)</sup> J. S. Magnin, Overzicht der Kerkelijke geschiedenis van Drenthe, Groningen 1855, p. 90-91  
P. Mathias Arts, Het Dubbelklooster Dikninge, Assen 1945, p. 243

<sup>4)</sup> Stefanus was één van de zeven diakenen van Jeruzalem, die door de apostelen waren aangesteld. Door de Joodse Hoge Raad van Jeruzalem was hij ter dood veroordeeld. Buiten de stadsmuren is hij gestenigd. Stefanus wordt beschouwd als de eerste Christen-martelaar. De kerk van de vijfde eeuw eerde hem in talrijke preken en beschouwingen, nadat in 415 zijn gebeente zou zijn teruggevonden. Ook in de Late Middeleeuwen genoot hij veel verering.

<sup>5)</sup> J. S. Magnin, Overzicht der Kerkelijke geschiedenis van Drenthe, Groningen 1855, p. 90-91

<sup>6)</sup> Oud-vaderlandsche rechtsbronnen II, nr. 17, p. 502. De Heilige Martinus (316 - ca. 400) was achtereenvolgens militair, kluizenaar, kloosterling. Op tal van plaatsen - ook in de gemeente Beilen - wordt Sint-Maartensdag nog folkloristisch gevierd.

- <sup>7)</sup> P. Mathias Arts, Het Dubbelklooster Dikninge, Assen 1945, p. 241  
Willibrord (658-739) was aartsbisschop van de Friezen en had Utrecht als bisschopszetel. Zijn graf bevindt zich in de abdij van Echternach in Luxemburg.
- <sup>8)</sup> P. Mathias Arts, Het Dubbelklooster Dikninge, Assen 1945, p. 246
- <sup>9)</sup> Zie hiervoor: P. Mathias Arts, Het Dubbelklooster Dikninge, Assen 1945, p. 241-244; Rijksarchief Drenthe, Abdij Dikninge, inventarisnummer 37, 104, 156, 203, 330, 416, 450
- <sup>10)</sup> J. Heringa e.a., Geschiedenis van Drenthe, Meppel 1985, hieruit: Kerkgeschiedenis van O. J. de Jong, p. 297-317
- <sup>11)</sup> T. A. Romein, De Hervormde predikanten van Drenthe, Groningen 1861, p. 34-38
- <sup>12)</sup> Rijksarchief Drenthe, Oude Staten Archieven, inventarisnummer 354
- <sup>13)</sup> Gemeentearchief Beilen, verzonden stukken, 4-4-1826
- <sup>14)</sup> Rijksarchief Drenthe, Abdij Dikninge, inventarisnummer 219
- Rijksarchief Drenthe, kadaster 1832
- <sup>15)</sup> J. S. Magnin, Overzicht der Kerkelijke geschiedenis van Drenthe, Groningen 1855, p. 91
- <sup>16)</sup> Rijksarchief Drenthe, Oude Staten Archieven, inventarisnummers 356 en 365
- <sup>17)</sup> Rijksarchief Drenthe, Oude Staten Archieven, inventarisnummer 845
- <sup>18)</sup> Rijksarchief Drenthe, Oude Staten Archieven, inventarisnummer 369
- <sup>19)</sup> Rijksarchief Drenthe, Oude Staten Archieven, inventarisnummer 1513
- <sup>20)</sup> T. A. Romein, De Hervormde predikanten van Drenthe, Groningen 1861, p. 31-32
- <sup>21)</sup> Rijksarchief Drenthe, Commissie Beilen, toegangsnummer 0032  
Rijksarchief Drenthe, Archief Ned. Hervormde Kerk
- <sup>22)</sup> P. Mathias Arts, Het Dubbelklooster Dikninge, Assen 1945, p. 240  
Kunstreisboek voor Nederland, Amsterdam 1969, p. 130
- <sup>23)</sup> Nieuwsblad voor Beilen, 27 juli 1937

## RESTAURATIE NEDERLANDSE HERVORMDE KERK

Al een aantal jaren was duidelijk dat een aantal bouwkundige onderdelen van de Nederlandse Hervormde kerk te Beilen dringend aan herstel toe waren. Monumentenzorg inspecteerde het bouwwerk; een groot aantal gebreken kwam toen aan het licht. Zo moesten o.a. het metsel- en voegwerk vernieuwd worden. De steunberen moesten voorzien worden van een afdekking, omdat de kwaliteit van het metselwerk door inwatering werd aangetast. Een deel van het dakhout van de toren was verrot en moest dus vervangen worden. Ook moest het houtwerk beschermd worden tegen houtworm en

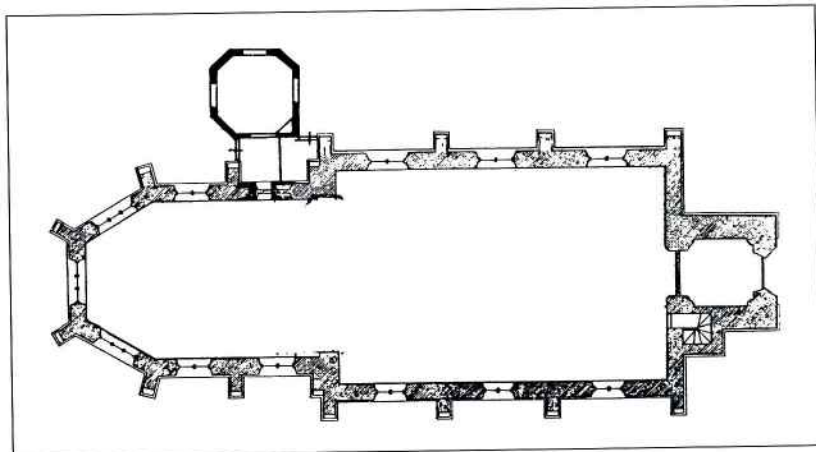
*Plattegrond van de  
Hervormde kerk te  
Beilen.*

boktor. Vervolgens waren de galmgaten en galmborden aan volledige vervanging toe. Rond de kerk moest een drainagesysteem aangelegd worden, om optrekkend vocht tegen te gaan.

De glas-in-loodramen moesten ook grondig aangepakt worden, want tengevolge van een foutieve constructie bij de aansluiting aan de muren waren er nogal gebreken ontstaan.

Het plan tot restauratie dateert uit het begin van de jaren tachtig. Monumentenzorg was bij het voorbereidend werk betrokken; architect Siebe Deinum uit Beilen hield toezicht op de uitvoering.

Uiteraard waren de financiële problemen niet te onderschatten. Omstreeks 1980 was de bijdrage die de kerkelijke gemeente



zelf moest opbrengen echter te hoog om de restauratie te beginnen. Maar op een gegeven moment was de noodzaak om het werk aan te pakken toch wel duidelijk aanwezig, zodat het plan in 1989 weer werd opgepakt. Er was nu een subsidieregeling voor monumentale kerken gekomen; in vijf jaar zal totaal 130 miljoen gulden beschikbaar gesteld worden, zodat de Beiler restauratieplannen een definitieve vorm konden krijgen. De plannen en het bestek waren in grote lijnen gereed, zodat het geheel vlot kon verlopen.

De subsidie beslaat 80% van de kosten. De regeling is van toepassing "waar het gaat om kosten die gemaakt moeten worden om die onderdelen van beschermde kerk-

gebouwen te herstellen die zich in een zodanig slechte staat bevinden, dat er gevaar bestaat voor personen danwel dat het voortbestaan van het gebouw in gevaar is of binnen enkele jaren in gevaar komt."<sup>1)</sup>

Daarbij leverde de provincie een bijdrage van 10% in de kosten, terwijl een actie van de kerkelijke gemeente een bedrag van ruim f 90.000,- opbracht. Ook het Prins Bernardfonds deed een gift. De restauratie kon beginnen.

Redactie

1) NCM-nieuws; september 1989, blz. 3.

Gegevens ontleend aan "Hervormd Beilen", 16-3-1990

## RESTAURATIE HERVORMDE KERK 1990

### ALGEMEEN

Als men eenmaal heeft besloten over te gaan tot restauratie van een monument, zal men aan bepaalde voorwaarden moeten voldoen.

Bij het restaureren kan men twee hoofdrichtingen onderscheiden:

- a. de zogenaamde harde restauratie
- b. de zachte restauratie.

### Harde restauratie

Bij de harde restauratie wordt het gebouw teruggebracht naar één situatie, naar één stijl. Vooral in de negentiende eeuw was dit gebruikelijk. Men deinsde er niet voor terug toevoegingen, die er mogelijkerwijs geweest of zelfs nooit geweest waren te ontwerpen, mits men maar in de stijl van het gebouw bleef. Harde restauraties betreffen vrijwel alleen het exterieur; het interieur wordt meestal aangepast aan de huidige eisen.

Bij dit soort restauraties bestaat het gevaar - zeker als het om verscheidene bij elkaar liggende monumenten gaat - dat er een soort openluchtmuseum gaat ontstaan. De Anton Piecksfeer wordt dan nog

eens versterkt door het historiserend bewerken van de monumenten. Met geen mogelijkheid is dan meer vast te stellen wat authentiek is.

Het toppunt van harde restauratie is de volledige reconstructie van het gebouw. Het Barcelona-paviljoen van de Duitse architect Mies van de Rohe (1886-1971) werd op basis van historische documenten volledig opnieuw gebouwd. Café "De Unie" te Rotterdam van de hand van J. J. P. Oud werd op een volledig andere plaats in een andere context herbouwd.

Reconstructie is - zeker als het op een compleet andere lokatie gebeurt - een volstrekt a-historische bezigheid en volledig in tegenspraak met de hedendaagse restauratie-uitgangspunten.

### Zachte restauratie

Bij een zachte restauratie is de geschiedenis van een gebouw goed af te lezen.

Zeker bij kerken kan men vaak moeilijk spreken over een eenheid van stijl. Dat zou een ontkenning zijn van de historische continuïteit van het gebouw. In de loop der eeuwen is zo'n gebouw gebruikt, veranderd;



*Mei 1990, de kerk staat in de steigers; het karwei kan beginnen.<sup>1)</sup>*

eenheid van stijl zou een falsificatie van het historisch bouwproces zijn. Het clichévoorbeeld van zachte restauratie is het dichtgemetselde venster. Dit wordt bij zachte restauratie niet vervangen door een nieuw 'oud' raam. Juist in dichtgemetselde vorm is het een aanwijzing voor de historische ontwikkeling welke het gebouw heeft doorgemaakt. Het is toch aardig om te zeggen: "Kijk, hier heeft vroeger een raam gezeten, dat later is dichtgemetseld."

Hedendaagse toevoegingen aan het monument behoren herkenbaar en eigentijds te zijn.

## **DE RESTAURATIE VAN DE N.H.-KERK TE BEILEN**

In april 1990 werd ons architectenbureau gevraagd om in nauwe samenwerking met de Provinciale Monumentenzorg de restauratie van de Beiler kerk te begeleiden. In een vrij kort tijdsbestek werden de

voorhanden zijnde gegevens omgewerkt tot een bestek (tekeningen en beschrijving van het werk).

Een tweetal in restauratiewerk gespecialiseerde aannemers werd uitgenodigd om aan de hand van het bestek in te schrijven. Bij de aanbesteding schreef bouwbedrijf Koeling uit Dwingeloo het laagst in. Nog dezelfde week werd de opdracht verstrekt.

Eind mei stonden toren en kerk geheel in de steigers. Het restauratiewerk kon starten.



*De opnieuw vergulde haan wordt getoond.<sup>3)</sup>*

Het was zaak om voor de bouwvakvakantie zoveel mogelijk werk gedaan te hebben. Het eerst moesten het hout- en loodwerk aan de voet van de torenspits vernieuwd worden. Ook de verrotte balkkoppen in de torenspits kwamen direct aan de beurt. Aangetaste delen werden verwijderd. Vervolgens werd er een bekisting gemaakt, waarna deze gevuld werd met een

twee-componentenhars. Een systeem van glasfiberstaven zorgde voor een duurzame bevestiging van kunsthars aan de nog gave balkdelen; een tijdrovend en kostbaar werk, dat heel secuur moest worden uitgevoerd.

In de zomer werden ook het kruis en de haan van de toren verwijderd om gerepareerd te worden. De nog in redelijke staat verkerende haan werd opnieuw verguld, terwijl "De Twee Hendrikken"<sup>2)</sup> zich ontfermden over het kruis en het overige smeedwerk.



*Vroeg in de morgen begint men met het openwerken van de spits.*

Voor het kruis en de haan echter opnieuw de torenspits konden sieren, moest er een lastig karwei geklaard worden: het vernieuwen van de makelaar in de torenspits. De makelaar is een verticale eiken balk van ca. zes meter lang in het hart van de kapconstructie van de spits. Aan deze makelaar wordt naderhand het kruis weer bevestigd.

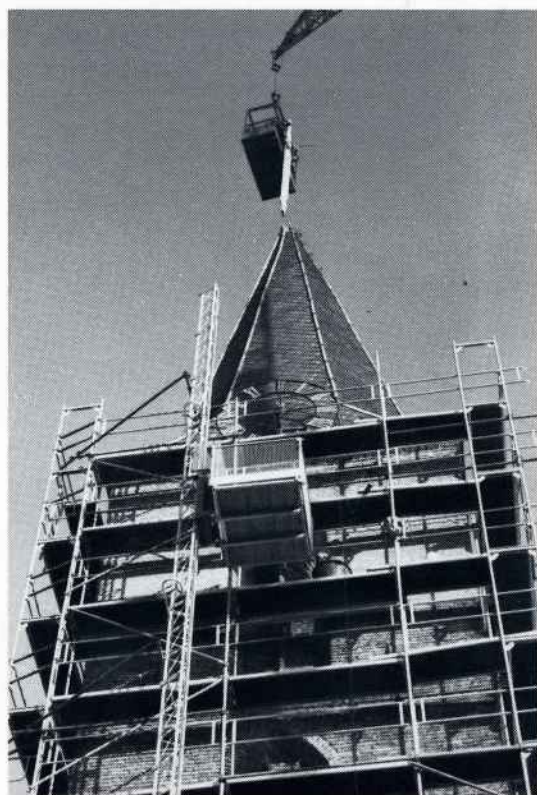
Voor het plaatsen van de makelaar konden we kiezen uit een tweetal oplossingen n.l. de voorbewerkte eiken balk zou met spierkracht via allerlei torentrapjes naar boven gebracht kunnen worden, of de torenspits zou van boven verder opengewerkt moeten worden; vervolgens zou de makelaar met behulp van een mobiele kraan in de constructie kunnen zakken. Voor deze laatste oplossing is gekozen. Om over voldoende hijskracht te beschikken, moest er een speciale kraan met een verhoogde giek gehuurd worden (kosten ca. f 1.000,- per uur).

Vanwege de hoge kosten werden de plannen zodanig opgesteld, dat alle werkzaamheden in één dag uitgevoerd konden worden.

Op woensdag 19 september arriveerde de mobiele kraan en deze werd in alle vroegte opgebouwd.

Wij begonnen met het voorbereidend werk, het openwerken van de spits.

*De makelaar wordt in de spits neergelaten.*





*Het kruis met de haan wordt geplaatst.*

Daarna werd de makelaar naar boven gehesen en in de spits neergelaten.

In de loop van de middag werden dakhout en leien weer aangebracht. Vervolgens werd het deel van de makelaar, dat zich in weer en wind bevindt, afgewerkt met een loden muts. Na het aanbrengen van die

*Onder het verwijderde gedeelte van de muur zijn duidelijk de kalklagen, de lichte horizontale strepen, zichtbaar geworden.*



muts was de torenspits weer waterdicht. Toen kon het kruis met de haan geplaatst worden om in de komende decennia de toren te sieren en de windrichting aan te geven.

Na de ingrijpende restauratie van de spits volgde het voegwerk van de toren. Het voegwerk van de eerste twaalf meter was nog in goede conditie. Er werd dan ook besloten om de overgang tussen het oude en het nieuwe voegwerk bij de tweede waterlijst te leggen. Alhoewel er de eerste maanden een behoorlijk kleurverschil tussen de oude en nieuwe voegen waarneembaar is, verwachten wij dat dit in de nabije toekomst nagenoeg verdwijnt. Enig kleurverschil zal altijd te zien zijn. Dat is niet te wijten aan het voegwerk, doch aan de kleurnuancering tussen de diverse steensoorten en steenformaten die aan de toren verwerkt zijn (de vrij dunne waalformaten in combinatie met de oude kloostermoppen). De diverse bouwperiodes zijn bij de toren wel zeer goed afleesbaar.

Na het verwijderen van de steiger werd in het najaar van 1990 de fundering blootgelegd. Het schip van de kerk bezit voor het belangrijkste deel geen gemetselde fundering. Dat was niet nodig, omdat wij hier te maken hebben met een vrij stevige grondslag. Onze voorouders hebben dan ook volstaan met een soort van grondverbetering. Daartoe zijn in de grond een aantal kalklagen op een onderlinge afstand van ca. tien cm aangebracht.

Op verscheidene plaatsen aan de noordzijde werden zwerfkeien als fundering toegepast.

Er kan niet meer vastgesteld worden of het hier gaat om een authentieke fundering, of dat we hier te maken hebben met een fundering van latere datum, bijvoorbeeld van de restauratie van 1938. Om de kalklagenfunderatie tegen verder aantasten te beschermen zijn de losse delen verwijderd en is het geheel weer afgewerkt met een traditioneel gemetselde fundering.



*De metselaar werkt de fundering van de buitenmuur af.*

Ook in het kerkgebouw moesten werkzaamheden uitgevoerd worden. Niet deugdelijk voegwerk bij de afzaten<sup>4)</sup> van de glas-in-loodramen, optrekkend vocht en lekkende goten zorgden in het verleden voor aantasting van het stucwerk van het interieur. Daarom is over een hoogte van circa twee meter rondom het stucwerk verwijderd en is nieuw stucwerk aangebracht. Ook is er herstelwerk verricht aan de plavuizen vloer.

Terwijl ik dit schrijf, medio januari, staat de laatste fase van de restauratie op het programma, namelijk het schilderen van het kerkinterieur. Het stucwerk zal in afwijking van vóór de restauratie afgewerkt worden met een verflaag. Er is gekozen voor een vrij lichte tint. Met deze lichtere kleurstelling trachten wij het interieur in combinatie met de vakkundig gerestaureerde glas-in-loodramen een fijner en sfeervoller accent te geven.

Ir. Siebe Deinum, architect

*Noordgevel; deur met vroeg-gotisch raam. Direct onder het venster boven de spitsboog van de deur is de afzaat te zien. (Foto: Archief Hist. Ver.)*

- 1) Indien niet anders vermeld, zijn alle foto's bij dit artikel van S. Deinum.
- 2) De Twee Hendrikken: smederijen te Diever
- 3) De redactie weet niet wie het meisje is dat de haan draagt. Er ligt een exemplaar van dit tijdschrift voor haar klaar. Neem contact op met de redactie s.v.p.
- 4) Afzaten: de horizontale muurafwerking onder het venster



# RESTAURATIE

## 1937 - 1939

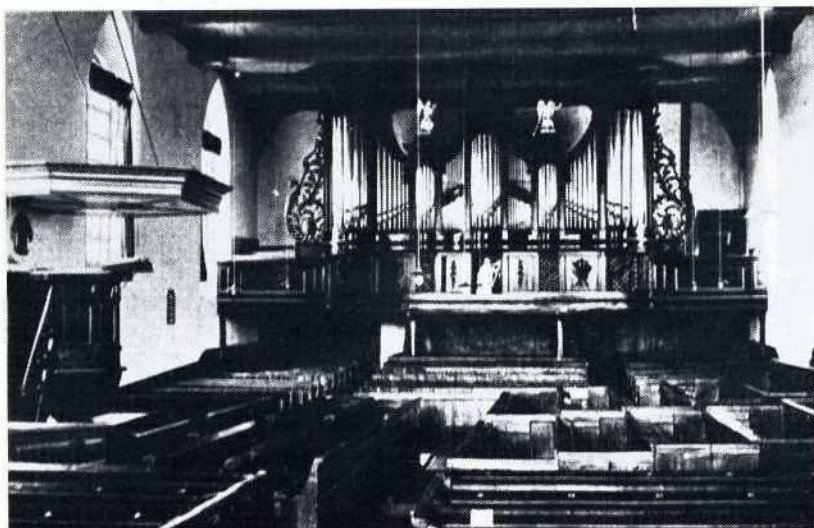
Een ingrijpende restauratie van de Hervormde kerk van Beilen heeft aan het eind van de jaren dertig plaatsgevonden. Het dak werd toen in z'n geheel vervangen, de muren werden onderhanden genomen en ook het inwendige van het kerkgebouw werd gerestaureerd.

Onlangs is een foto-album over deze werkzaamheden boven water gekomen. De zoon van de uitvoerder Van der Waart vond bij het opruimen van de zolder in zijn ouderlijk huis een foto-album waarin een fotoverslag van de restauratie was weergegeven. Wij publiceren graag een aantal van deze foto's. Hieruit blijkt duidelijk hoe ingrijpend de restauratie destijds geweest is.<sup>1)</sup>

Allereerst is het aardig te zien hoe het interieur van de Ned. Hervormde kerk

er voor de restauratie uitzag. De interieur-foto is van  $\pm$  1910.

De preekstoel had toen een een plaats tegen de zuidgevel in het schip. (De huidi-



*Het interieur van de Hervormde kerk omstreeks 1910. (Foto: Archief Hist. Ver.)*

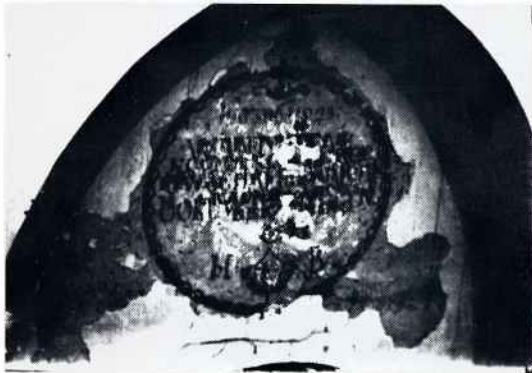
*Mei 1937; De deuropening in de zuidgevel is zichtbaar geworden.*



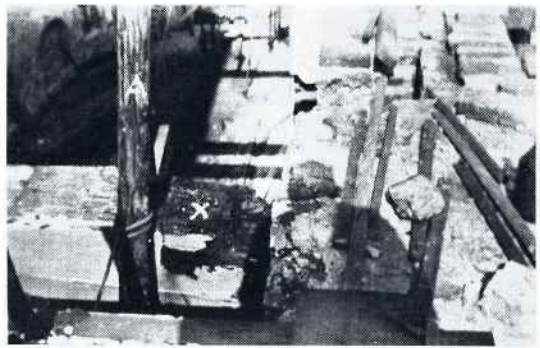
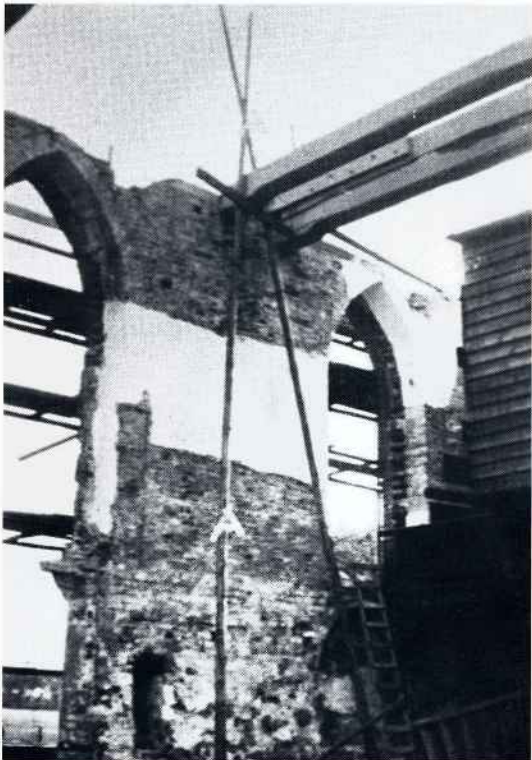
*Het titelblad van het foto-album. De leiding van de restauratie berustte bij architect J. Boelens Kzn. Hij werd bijgestaan door H. Onnes van Monumentenzorg.*

ge positie van de preekstoel is op de overgang tussen schip en koor.) Ook de indeling van de zitplaatsen was toen geheel anders dan die van na de restauratie van 1937-1939. Het schip heeft hier nog een vlak plafond.

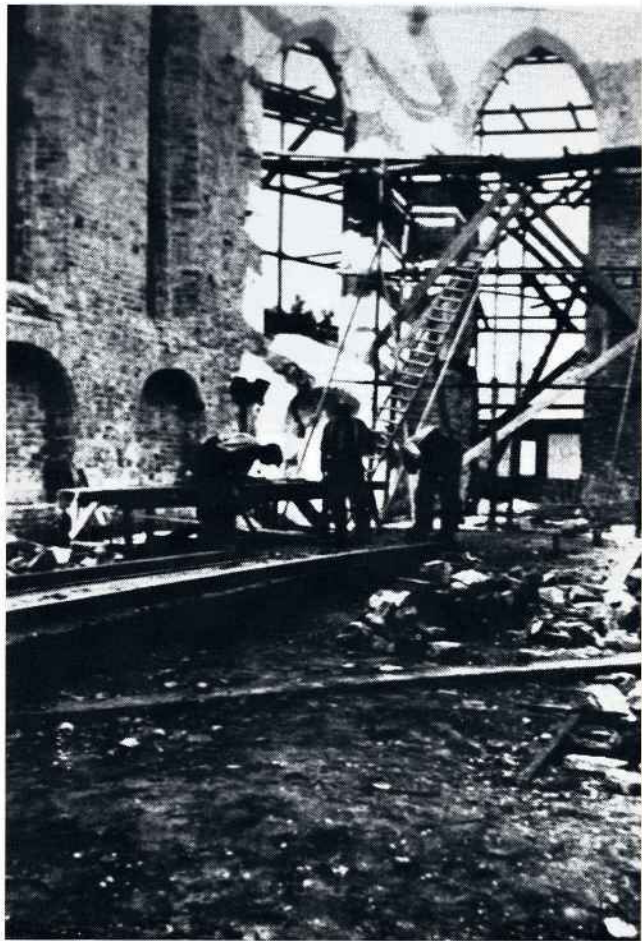
<sup>1)</sup> Foto's: Archief Hist. Ver.



*Juni 1937; tussen de kalklagen boven het achterkoorraam is een muurschildering gevonden. De tekst luidt: Want waar mijn schat is, daar is ook mijn hart.*

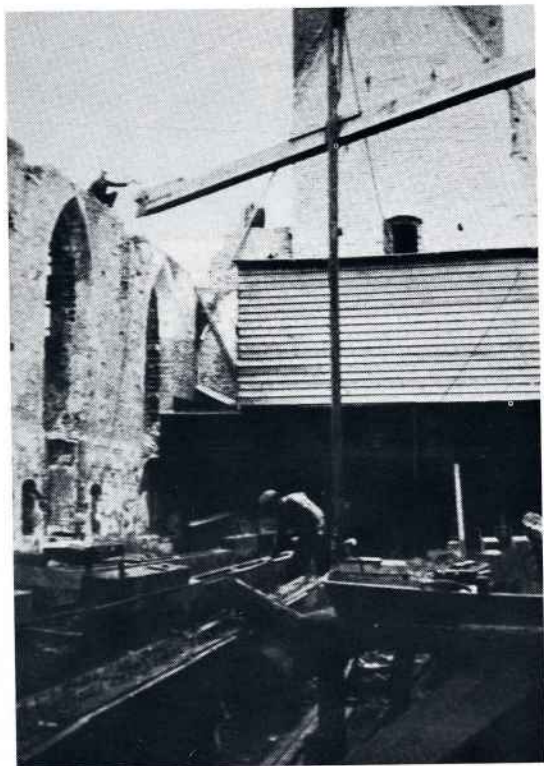


*Juli 1937; X = het vergane einde van een kapbalk.*

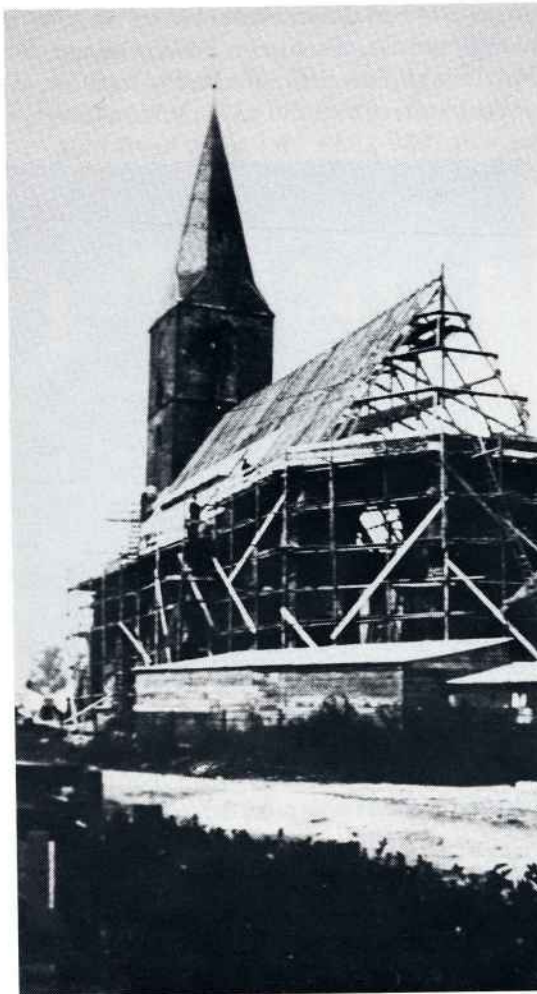


*Het bedisselen van de nieuwe eiken kapbalken. In de van de kalk ontdane muur zijn de gevonden nissen zichtbaar.*

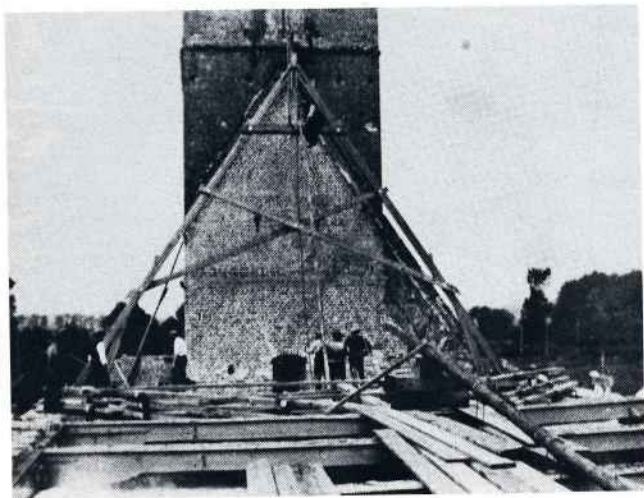
*Juli 1937; de oude kapbalken worden gelicht; op het punt waar deze op de muur rustten, waren de balken totaal vergaan.*



*Juli 1937; de eerste kapbalk hangt in de takel. Onder de kapaanzet op de toren staat het orgel in een omkisting.*



*Augustus 1937; de bebording wordt aangebracht.*



*Juli 1937; de eerste kapsant wordt gesteld.*



*September 1937; het paszagen van de gebogen lijsten voor het tongewelf.*



*November 1937; de leidekker heeft de aanzet gemaakt.*

*Januari 1938; de monumentale ingang in de zuidgevel is in bewerking genomen.*



*Februari 1938; de laatste hand wordt gelegd aan de ingang in de zuidgevel.*

*Oktober 1938; de nieuwe aanbouw, de consistoriekamer, wordt gebouwd boven de verwarmingskelder.*



*Bezoek bij de directie.*

1 = burgemeester  
H. J. Wytema;  
2 = ds. O. S. Jellema;  
3 = president-kerk-  
voogd Lammert  
Nijboer;  
4 = notaris T. W.  
van der Leij;  
5 = kerkvoogd ??;  
6 = uitvoerder Van  
der Waart.



## BEILEN OP ÉÉN LIJN MET GRONINGEN, UTRECHT, AMERSFOORT, DORDRECHT EN ZWOLLE

Een van de punten voor de gemeenteraadsvergadering van 22 oktober 1936 betrof de "subsidie herstelling Ned. Herv. Kerk met toren".

De kerkvoogdij, de kerkeraad en de restauratiecommissie van de "Nederlandse Hervormde Kerk" hadden een verzoek ingediend tot

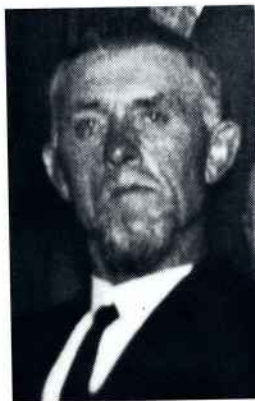
- a. "volledige restitutie van de reeds betaalde leges, verschuldigd op de door burgemeester en wethouders krachtens de gemeentelijke bouwverordening verleende vergunning tot bovenbedoelde herstelling;
- b. indien dit om formeele redenen niet voor inwilliging vatbaar mocht zijn, een subsidie uit de kas der gemeente te mogen verkrijgen tot een bedrag van f 368,80, welk bedrag overeenkomt met de betaalde leges".

De meerderheid van het college is van oordeel dat het met een gunstig advies naar

de gemeenteraad moet komen. Het betreft hier toch een "belangrijk monumentaal bouwwerk van bijzonder historische waarde, met welks behoud een algemeen gemeentebelang wordt gediend". De minderheid van het college is tegen een gunstig advies, want het beschouwt "de

zaak als te zijn van kerkelijk belang". Dit laatste heeft wel enige uitleg nodig. Wethouder Lunshof, de minderheid in het college, verklaart, dat zijn zienswijze niet een persoonlijke is. "Zijns inziens ligt het niet op den weg van den gemeenteraad voor kerkelijke instellingen gelden te

Wethouder  
H. Lunshof

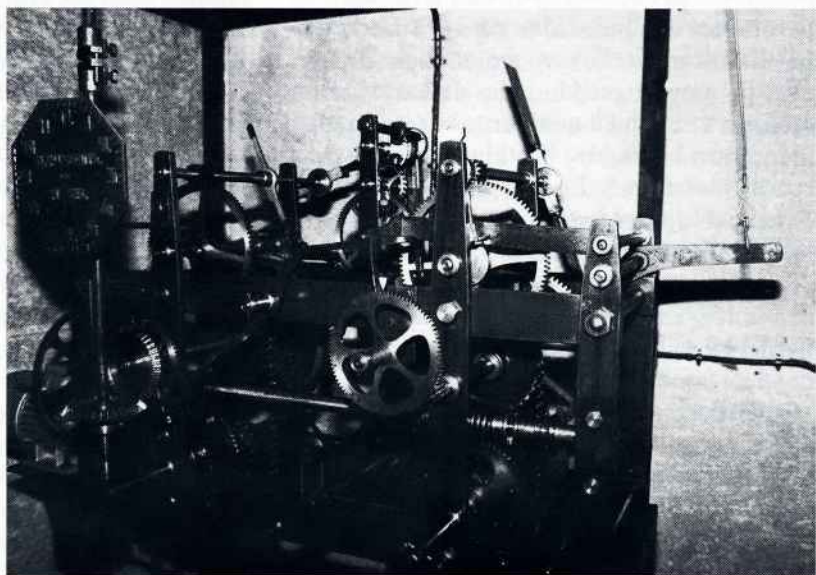


voteeren”.

Nu lag het probleem vooral bij de toren. Wethouder Lunshof kan geen gemeentebelang ontdekken wat de toren betreft.

Hij betoogt, dat ieder die geen lid is van de Ned. Herv. Kerk wel naar die toren mag kijken, maar er van moet afblijven. “Willen zij (niet-leden) hun dooden verluiden, dan moeten zij betalen”. Hij vindt dat de kerkeraad zich daarmee op een zuiver kerkelijk standpunt stelt. Dit waren zijn motieven om tegen de subsidie te zijn. Zijn zienswijze wordt niet door een ieder gedeeld. Zo vindt het raadslid Nijboer, dat de kerkvoogdij het onderhoud van de toren moet bekostigen en dat het daarom acceptabel is dat niet-leden voor het gebruik van de toren moeten betalen. De kerkvoogdij is z.i. geen liefdadige instelling en daarbij is er toch een duidelijke reden om de subsidie toe te kennen, de kerk is immers een monument. Dit blijkt toch ook duidelijk uit bedragen die de regering heeft toegezegd: zo kon men voor de uitvoering in werkverschaffing op f 21.000,— rekenen en ook monumentenzorg zou met een flink bedrag over de brug komen. Na wat heen en weer gepraat over het feit dat het hier niet alleen een restauratie van de toren, maar ook van de kerk betreft en het dus een kerkelijke zaak is, dreigt de discussie te verzan-

*Het hart van het  
uurwerk van de  
Hervormde kerk.  
(Foto: Archief Hist.  
Ver.)*



taar zijn woorden weer te geven:

“Het betreft hier een oud monumentaal gebouw uit de middeleeuwen. Aan het eind der 18e eeuw is Beilen, met uitzondering van de kerk met toren en eenige schuuren, geheel afgebrand. De pogingen om dit waardevolle bouwwerk uit het grijze verleden in goeden staat aan het nageslacht over te leveren, dienen gesteund te worden. De regering geeft ook een belangrijke subsidie. Het kerkbestuur had, op goede gronden, wel een verder strekkend verzoek kunnen doen. Andere gemeenten hebben wel grotere bedragen toegestaan, zooals Groningen voor de Martinikerk en Utrecht voor de Dom. De toren is voor de gemeente van groote waarde. Zij teekent Beilen al van verre zooals dat met de torens van Dordrecht, Amersfoort, Zwolle enz. het geval is. Met het verleenen van de gevraagde steun wordt werkelijk een gemeentebelang gediend.”

Het voorstel van burgemeester en wethouders wordt aangenomen met 9 tegen 4 stemmen.

Aardig te vermelden is de opmerking van raadslid Lunshof, dat “de toren meer dienstbaar kon zijn aan het algemeen belang als er een uurwerk in was. De ingezetenen hebben er thans zoo weinig aan.”

Burgemeester Wytema gaat in op deze opmerking. Hij meent een oproep van belangstellenden gelezen te hebben voor het verkrijgen van een uurwerk in de toren. Alle gezindten zouden daaraan meewerken. "Dat zou een daad van burgerzin zijn, die hij zeer zou toejuichen"<sup>1)</sup>.

T. L. Kroes

<sup>1)</sup> Tijdens de restauratie is er een uurwerk op de toren geplaatst. Op de laatste bladzijde van het foto-album (zie Restauratie 1937-1939) staat een foto van de kerk; op de toren prijkt het uurwerk.  
Wie doet onderzoek naar de realisatie van dit uurwerk?

## HERVORMD BEILEN IN DE 19e EEUW

Van 1807 tot 1828 was ds. J. P. Doornbosch hervormd predikant te Beilen. Het gedrag van deze man was velen tot ergernis en is een belangrijke aanleiding tot de Afscheiding geweest.<sup>1)</sup> Het ene na het andere conflict stapelde zich rond Doornbosch op. Waren het in 1824 klachten over het niet aflossen van schulden door Doornbosch, die de Gouverneur van Drenthe bereikten, een jaar later was er tussen de predikant en de kerkvoogden onenigheid over de aanvangstijden van de kerkdiensten. In 1827 deed een aantal kerkeraadsleden hun beklag bij het klassikaal bestuur over de beledigende en vernederende opmerkingen tegen hen gericht, en over het drankmisbruik van Doornbosch. Zij verzochten om "ontdaan te worden van eenen leeraar die haar tot een zeker verderf verstrekt". Het klassikaal bestuur deed de zaak af met de vermaning aan Doornbosch om zich in het vervolg beter te gedragen. Ook moest Doornbosch vanaf de preekstoel zijn excuses aan de kerkeraad aanbieden. De kosten van de behandeling van de zaak kwamen voor rekening van de klagers. De kerkeraad ging tegen

### Rectificatie

Helaas is een fout vermeld in de rubriek "Lezingen en activiteiten" van het novembernummer 1990.

Het Dorpshuis van Wijster staat niet aan de Mr. Haddersstraat, maar aan de Meester Haddersstraat. Wij werden door mevrouw T. A. Hadders-de Jonge te Soest op deze onjuistheid gewezen.

deze beslissing in beroep bij het provinciaal kerkbestuur. Dat beroep is pas in 1832 - Doornbosch was toen al vier jaar geleden overleden - afgehandeld.

Na de dood van Doornbosch werd in 1829 bij koninklijk besluit ds. L. L. van Loenen tot predikant van Beilen benoemd. Aan hem was de taak om de rust en de eenheid binnen de hervormde gemeente te herstellen. Een aantal verontrusten hadden hun heil inmiddels gezocht in de bijeenkomsten waar godsdienstoefenaars optraden die recht in de leer waren. Eén van die godsdienstleraren was Jacob Koerts Timmerman uit Hijken die in 1824 nog deel uitmaakte van de hervormde kerkeraad. Van Loenen slaagde er voor een groot deel in rust te brengen in de gemeente. Uiteindelijk is maar een klein deel van de verontrusten met de Afscheiding meegegaan. Na verloop van tijd keerden zelfs velen terug tot de hervormde kerk. In 1848 was het percentage afgescheidenen minder dan 10% van de bevolking. Tot zijn emeritaat in 1866 is Van Loenen in Beilen gebleven. Eind 1866 besloot de kerkeraad om, nadat zij een missive van de ministerie had ontvangen, waarin zij toestemming tot het beroepen van een predikant verkregen, "eene nominatie van twaalf predikanten te formeren en vervolgens daaruit een zestal en uiteindelijk een drietal... waaruit een

predikant zal benoemd worden". Het duurde nog tot mei 1867 voordat de kerkeraad de machtiging van het klassikaal bestuur om daadwerkelijk een beroep uit te brengen ontving. In de kerkeraadsvergadering van juni werd met overgrote meerderheid besloten om ds. H. A. Spandau, aanhanger van de evangelische richting<sup>2)</sup> te beroepen.

Op 8 september 1867 werd ds. Spandau in de ochtenddienst bevestigd. Hij bleef predikant in Beilen tot 1879. Van 1879 tot 1884 was ds. De Wilde, ook evangelisch, predikant te Beilen.

Bij de voorbereiding van een volgend beroep bleek het niet meer vanzelfsprekend, dat de kerkeraad voor een evangelisch predikant zou kiezen, getuige de brief die het college van kerkvoogden aan de kerkeraad schreef. In deze brief drongen zij erop aan om aan "het beroepen van een predikant van dezelfde (ev.) rigting mede te werken". Overeenkomstig het verzoek van de kerkvoogden werd in 1884 de evangelische predikant ds. Cannegieter beroepen, hij zou tot 1888 blijven. Ook de volgende predikanten, ds. Nieweg (1888-1890) en ds. Janssonius (1890-1895) behoorden tot de eerder genoemde richting.

In 1895, toen een opvolger voor ds. Janssonius moest worden beroepen, bleek lang niet iedereen op één lijn te zitten. Wel was men het er over eens, dat er geen predikant moest worden beroepen die de moderne<sup>3)</sup> richting was toegedaan. Na stemming met gesloten briefjes bleek de meerderheid van de kerkeraad voor het benoemen van een orthodox<sup>4)</sup> predikant te zijn. De uitslag van deze stemming was het begin van een periode vol onrust binnen de hervormde gemeente van Beilen.

De kerkeraad, die vóór de benoeming van een orthodox (ethisch)<sup>5)</sup> predikant was, stond tegenover ds. Janssonius, de kerkvoogdij en een deel van de gemeente. Ds. Janssonius stelde, dat het beroepen

van een orthodox predikant tegen het belang van de gemeente in zou gaan. Hij weigerde dan ook om aan zo'n beroep mee te werken. Ruim tweehonderd leden van de gemeente ondertekenden een rekest, waarin aangedrongen werd op het beroepen van een evangelisch predikant.

De slechte verhouding tussen de kerkeraad en kerkvoogdij bleek uit een aantal conflicten die eind 1895 plaats vonden. Beilen was inmiddels vacant en de consulent<sup>6)</sup> nam waar. In november weigerden de kerkvoogden om voor een "door den consulent zelf aangekondigde" avonddienst de kerk te openen. Deze daad van "magtsmisbruik" werd in de dagbladen aan de kaak gesteld door de predikant die in die dienst zou voorgaan.

Een volgend conflict betrof het niet tijdig afgeven door de kerkvoogdij van de verklaring<sup>7)</sup> in het reglement op de vacatures. Toen de verklaring uiteindelijk toch boven tafel kwam, kon met de beroeping van een predikant worden begonnen. Ditmaal was het de consulent die de kerkeraad waarschuwde tegen het beroepen van een orthodox predikant. Hij sprak de hoop uit "dat de kerkeraad zoo zal handelen in de geest van het grootste deel der gemeente en niet zal luisteren naar inblazingen van anderen of raadgevingen van lieden buiten de gemeente en dringt met ernst aan te trachten de vacante plaats door een predikant van de evangelische richting te doen bezetten."

In dezelfde vergadering deelden de kerkvoogden mede, dat zij besloten hadden geen reiskostenvergoeding aan de hoorcommissie te verstrekken indien deze bij een orthodox predikant ging horen.

Nadat de hervormde gemeente bijna twee jaar vacant geweest was, werd in 1897 ds. J. R. Slotemaker de Bruïne, ethisch predikant, in Beilen bevestigd. Enkele maanden na zijn benoeming werd, met steun van de hervormde kerkvoogdij, een plaatselijke afdeling van de Protestantenvond opgericht. De machtsstrijd tussen de kerkvoogdij enerzijds en de kerkeraad en

ds. Slotemaker de Bruïne anderzijds richtte zich van nu af op het gebruik van het kerkgebouw. De kerkvoogdij was van mening, dat het kerkgebouw ook ten dienste moest staan van de Protestantenvbond voor het houden van godsdienstige samenkomsten op tijden waarop de kerkeraad er geen gebruik van maakte. Nadat de kerkeraad tevergeefs een poging gedaan had om dit gebruik via het provinciaal college te laten verhinderen, loste ds. Slotemaker de Bruïne de kwestie op. Hij richtte een zondagsschool - als degelijke tegenhanger van de reeds bestaande - op. Voor deze zondagsschool achtte hij het noodzakelijk om op zondagmiddag de gehele kerk ter beschikking te hebben. Voor de Protestantenvbond was er zodoende geen plaats.<sup>8)</sup> Een maand later besloot de kerkvoogdij eenparig haar functies neer te leggen.

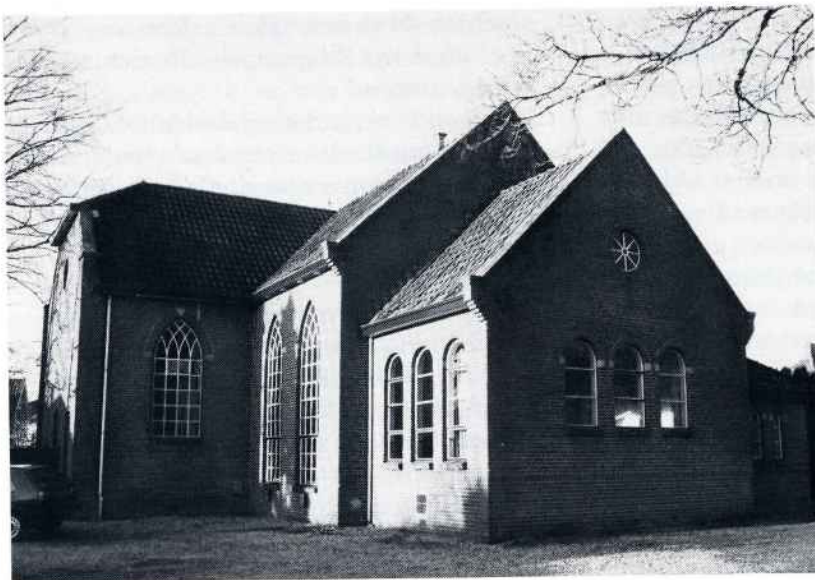
Aaf Ludwig-Drost  
Alja Streutker-Betting

- <sup>1)</sup> G. J. Dijkstra in zijn scriptie over de Afscheiding in Beilen.  
G. J. Dijkstra "Liefelijke woning", gedenkboek 150 jaar gereformeerd leven in Beilen.
- <sup>2)</sup> Gericht op het gevoelsleven van de mens; de bijbel staat boven de leefregels. Jezus is een volmaakt voorbeeld als zoon van God, niet gelijk aan God.
- <sup>3)</sup> De rede, het verstand, heeft hier een belangrijke plaats.

- De bijbel wordt vanuit het standpunt van de wetenschap gelezen. Jezus wordt gezien als een bijzonder mens.
- <sup>4)</sup> De rechtzinnige richting, streng gelovig.
- <sup>5)</sup> De ethische richting richt zich op de gehele mens, nl. gevoel en verstand. Haar aanhangers staan in de traditie: Jezus is de zoon van God en de verlosser; toch is men niet star orthodox.
- <sup>6)</sup> Predikant die de belangen van een vacante gemeente behartigt.
- <sup>7)</sup> Deze verklaring was een ministeriële machtiging om een predikant te kunnen beroepen.
- <sup>8)</sup> De eerste steen voor het kerkgebouw van de Protestantenvbond te Beilen werd gelegd op 7 oktober 1902.

Jan R. Slotemaker de Bruïne (1869-1941) bleef tot april 1900 als predikant te Beilen. Hij werd hoogleraar te Utrecht en staatsman. In 1926 werd hij minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, in 1933 minister van sociale Zaken, in 1935 minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Hij behoorde kerkelijk tot de ethische richting, politiek behoorde hij tot de Christelijk Historische Unie. Dat hij voor de politiek geschikt was, moge blijken uit zijn truc met de zondagmiddag.

N.B. Bovenstaande noten 3 t/m 6 proberen in enige woorden de genoemde begrippen te omschrijven. Uiteraard zijn deze omschrijvingen verre van volledig.



*Het kerkgebouw van de Protestantenvbond aan de Weijerdstraat.  
(Foto: Archief Hist. Ver.)*

# ALS DE GROTE KLOKKE LUIDT...

Eeuwenlang klinkt het bronzen geluid van de grote klokken uit de galmgaten van de Grote (Nederlandse Hervormde) kerk op zon- en feestdagen ver over Beilen en de naaste omgeving. Ook bij overlijden en begrafenissen worden de klokken geluid. Naar men zegt, kon uit het aantal klokkeslagen worden afgeleid of er een man, vrouw of kind werd "verluud". Behalve de Israëlieten, die van de klokken geen gebruik maakten, waren alle inwoners van de gemeente, na de Reformatie, Nederlands Hervormd. In het algemeen kan gesteld worden, dat er één geloof was en één kerk 'voor allen'.

Met de Afscheiding van 1835 kwam er een eerste, belangrijke scheiding in de eensgezindheid van de "Grote Kerk". Deze scheiding had nogal emotionele gevolgen. Jaren later, in 1888, komt dat nog eens tot uiting. De Christelijk Gereformeerde Gemeenten van Beilen en Hijken, krijgen dan van de Hervormde gemeente het bericht, dat ze jaarlijks f 5,- moeten betalen voor het luiden van de klokken bij begrafenissen.

De Gereformeerden, wensen zich daar niet bij neer te leggen. Zij zijn van mening, dat de toren, met inbegrip van de klokken, het eigendom is van de burgerlijke gemeente, en dat dus ook alle inwoners van de gemeente Beilen recht hebben op het luiden der klokken. Namens de Gereformeerden richten

Fokke Strijker,  
Hendrik H. Tijmens  
en Hein Brink zich  
op 2 september  
1888 tot B. en W.  
en verzoeken om de  
nodige maatregelen  
te treffen.

*Hein Brink (1850-1926) (Foto: Archief Hist. Ver.)*



Als ze op hun verzoek een antwoord ontvangen, dat hen niet tevreden stemt, richten ze zich in mei 1889 tot de Commissaris der Koningin. Deze informeert vervolgens uitvoerig bij het gemeentebestuur omtrent het eigendom van de klokken en met welk recht de kerkvoogden thans de toegang tot de toren toestaan of weigeren.

Het gemeentebestuur houdt de boot een beetje af en deelt op 6 juni mee, dat in het gemeentearchief geen bewijs is te vinden dat de oude klokken eigendom zijn van de burgerlijke gemeente. Tevens wordt meegedeeld, dat de burgerlijke gemeente ook met de vervanging van de klokken in 1855 niets te maken heeft gehad. Volgens de Kerkvoogden van de Hervormde gemeente zijn alle kosten die zij gemaakt hebben voor herstelwerkzaamheden aan toren en het vervangen van de klokken steeds voor hun eigen rekening geweest.

In artikel 6 van de "additionele artikelen van de Staatsregeling van 1798", een wet uit de Franse tijd, staat het volgende vermeld:

"De torens aan de kerkgebouwen gehegt, benevens de klokken met derzelver huisingen, worden verklaard eigendom te zijn en te blijven der burgerlijke gemeente, staande ten allen tijde onder derzelver beheering en onderhoud."

Aan dit artikel is door de burgerlijke gemeente niet de hand gehouden en het is juist dit artikel, waarop de Gereformeerden zich beroepen.

Ze wenden zich nu tot de minister van Binnenlandse Zaken, Mackay. De minister vraagt informatie bij Gedeputeerde Staten, die op hun beurt informatie verlangen van burgemeester en wethouders. Het college brengt het beroep van de Gereformeerden in de gemeenteraad. Op 23 augustus 1889 delen B. en W. aan G.S. mee, dat de wet, waarop adressanten zich beroepen in Beilen nooit van kracht is geweest. Zij kunnen dan ook geen antwoord geven op de vraag of de omstreden voorwerpen wel of niet eigendom zijn van de burgerlijke gemeente. Tegenover een vermeend recht van de burgerlijke gemeente

staat immers een zeer lang, ongestoord bezit van toren en klokken van de Hervormde Gemeente.

En zo ontvangen de adressanten Strijker c.s. van de minister bericht, dat uit de ingewonnen ambtsberichten niet is gebleken, dat de bewuste toren en klokken eigendom zijn van de burgerlijke gemeente Beilen.

Hiermee is deze polemieek ten einde en is

blijkbaar ook het conflict een schone dood gestorven, want er zijn geen bewijsstukken te vinden, waaruit blijkt dat de gevraagde vijf gulden zijn betaald.

R. Wessels

Bronnen: Gemeentearchief ingek.stukken 1888 no. 268; 1889 no. 121; uit. stukken 1889 no's 237, 260, 346.

Uit: G. J. Dijkstra: "Liefelijke woning..." gedenkboek 150 jaar Gereformeerd leven in Beilen 1835-1985, pag 19.

## Beiler kerkklokken

In bovenstaand artikel wordt gesproken over de vervanging van de klokken in 1855. Over die klokken schrijft Romein<sup>1</sup>: In den toren hangen twee klokken. De grootste heeft dit opschrift:

"Paulus Anthonie Pastor 1617. Wybe Syorts schulte tot Beilen. Hilbrant Oestinck. Leffert Broestinck. Jan Symon me fecit."

Een overlevering zegt, dat zij hier gegoten zou zijn. Ter gelegenheid van het te verwachten, maar niet gerealiseerde, bezoek van Lodewijk Napoleon, koning van Holland, heeft men om meer de aandacht op Beilen te vestigen het geluid van de klok willen vergroten door er met zware hammers op te slaan. Het uiteindelijke resultaat: een groot stuk werd uit de klok geslagen, terwijl Lodewijk Napoleon zich niet heeft laten zien.

*De huidige torenklok van de Hervormde kerk. (Foto: Archief Hist. Ver.)*



Een kleinere klok is er ook geweest met het opschrift: "L. Schukking Predikant. J. Hunse Koster. Fecit (heeft gemaakt) J. Borghardt Groningen Ao 1741. Soli Deo Gloria (aan God de eer) L. Smit. R. Remmelts. J. Seubringe. J. Beuvinge. Kerckvoogden."

Deze klok was gescheurd, vertelt Romein, "en dit is welligt de reden, dat bij het begraven met de groote klok geluid, doch met deze geklept werd. Zij is door eene andere vervangen, en heeft dit opschrift: "Gegoten toen kerkvoogden waren te Beilen W. Timmer, pres., J. Tonkens, secr., H. Tijmes, adm. P. Eleveld. notabelen; R. Boelken, J. B. Rons, J. Brunsting, H. Klooster, W. Bakker, R. Warris, H. E. Lutken, J. R. Nijzing, J. W. Eleveld. H. Vrijs, predikant L. L. van Loenen, koster G. van Cleeff. Mij hebben gegoten in de Schrans bij Leeuwarden, anno 1855. L. J. Elsinga en zoon." Deze kleine klok

*Tijdens de restauratie van 1937 vond men in de bankenbetimmering onder het orgel dit schotje. (Foto: Archief Hist. Ver.)*



werd in de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers gevorderd om te worden omgego- ten tot oorlogsmateriaal.

Romein vertelt over het orgel: "Het orgel sterk 9 registers met vrij pedaal en één klavier, kostende ruim f 2.000,-, werd grootendeels gevonden bij vrijwillige intee- kening in de gemeente en het te kort door eene tweede collecte in de kerk; hetzelfde is ingewijd den 22 Nov. 1840 door den pred.

L. L. van Loenen met eene leerrede over Psalm CL. Het heeft het volgende op- schrift. "Dit orgel is door den Heer B. Kerckhoff van Groningen in Oct. 1840 uit de Broederkerk aldaar afgebroken en hier geplaatst".

Redactie

1) T. A. Romein; De Hervormde predikanten van Drenthe, sedert de Hervorming tot in 1861. Groningen, 1861

## Hervormde predikanten in Beilen

Al enig tijd liep ik met het plan rond een overzicht te maken van alle predikanten die de Hervormde gemeente te Beilen hebben gediend vanaf de hervorming. Van verschillende zijden had ik al enige infor- matie verzameld.

Vervolgens ben ik samen met een geïnte- resseerd gemeentelid naar het Rijks- archief in Assen geweest, waar we onze gegevens controleerden en opzochten wat

wij nog niet wisten. Helaas lukte het ons niet geheel volledig te zijn.

Bij elke predikant is, voorzover bekend, zijn vorige gemeente, de datum van intre- de, de datum van afscheid en de reden van vertrek genoemd.

De laatste priester in Beilen was Joannes Vledder.

G. Timmerman

|               |            |                            |            |                 |
|---------------|------------|----------------------------|------------|-----------------|
| Haren         | 24-03-1601 | Hendrik Pieters            | 17-09-1602 | afgezet         |
| Emmen         | 4-07-1603  | Johannes Schröder          | 8-04-1605  | Westeremden     |
| Rouveen       | 6-08-1607  | Paulus Antonii             | 1629       | emeritaat       |
| Wapserveen    | 1-01-1630  | Johannes Beeltsnijder      | 1678       | emeritaat       |
| kandidaat     | 1678       | Willem Hofstede            | 13-03-1717 | overleden       |
| kandidaat     | 13-01-1718 | Lubbertus Schokking        | 31-12-1754 | overleden       |
| Wapserveen    | 14-03-1756 | Wijcher Meurs              | 2-01-1774  | overleden       |
| Nijveen       | 9-04-1775  | Johannes Heshusius         | 27-11-1779 | overleden       |
| Wapserveen    | 25-03-1781 | Albertus Staverman         | 03-1786    | emeritaat       |
| kandidaat     | 5-06-1786  | Jan Reinder Staverman      | 1806       | emeritaat       |
| Avereest      | 15-02-1807 | Jan Pieter Doornbosch      | 4-07-1828  | overleden       |
| Goingarip     | 4-10-1829  | Lucas Lubbertus van Loenen | 1866       | emeritaat       |
| Vries         | 8-09-1867  | H. J. A. Spandau           | 29-06-1879 | Baflo           |
| Doetinchem    | 9-11-1879  | A. J. P. W. de Wilde       | 3-02-1884  | Markelo         |
| Westerbroek   | 8-06-1884  | D. Cannegieter             | 29-04-1888 | Goor            |
| Diever        | 10-06-1888 | H. Nieweg                  | 2-03-1890  | Zuidwolde (Gr.) |
| Holwerd       | 15-06-1890 | H. Janssonius              | 22-09-1895 | Roden           |
| Haulerwijk    | 9-05-1897  | J. R. Slotemaker de Bruïne | 22-04-1900 | Middelburg      |
| Stegger       | 7-07-1901  | J. Groenewegen             | 12-02-1905 | Groningen       |
| Aduard        | 16-04-1905 | J. Rauws                   | 26-04-1908 | afgetreden      |
| Schoonebeek   | 14-06-1908 | J. A. L. Hovy              | 19-12-1915 | Wijk aan Zee    |
| Midlum        | 7-05-1916  | P. A. Tichelaar            | 1928       | Ned. O. Indië   |
| Davos         | 18-11-1928 | O. S. Jellema              | 31-08-1947 | Hoogland        |
| Harkstede     | 23-06-1946 | J. Gras                    | 24-07-1949 | Schiedam        |
| Garrelswear   | 11-04-1948 | J. W. Koelman              | 1960       | Lichtenvoorde   |
| Nijveen       | 4-06-1950  | A. van Es                  | 10-03-1957 | Hengelo (Ov.)   |
| Ouwsterhaule  | 20-10-1957 | H. Nijeboer                | 9-04-1967  | Veenendaal      |
| Lichtenvoorde | 1960       | A. van Heerden             | 1968       | Veenendaal      |
| Klazienaveen  | 2-07-1967  | R. Pomp                    | 14-01-1973 | Heemskerk       |
| Nieuw Vennep  | 22-06-1969 | J. L. Keyzer               | 13-06-1976 | Dongen/Rijem    |
| Sassenheim    | 15-08-1976 | A. Westra                  |            |                 |

# Wandeling door Beilen (2)

In het vorige nummer van ons tijdschrift waren wij tijdens onze wandeling door

borg Maatschappij. Voor allerlei geldzaken moest men dus in de Bisschopsstraat zijn, niet voor niets vaak gekschend het "geldstraatje" genoemd.

Op de foto zien wij links de ambtswoning van burgemeester W. C. de Vidal de Saint Germain, die hier van 1898 tot 1916 bur-

gervader was.

Later werd het huis de pastorie van de voorgangers van de Ned. Protestantengbond, resp. ds Supheert (1909-1922), ds Hoekstra (1922-1926), ds Van der Kreeke (1926-1928), ds Hoevers (1928-1930) en de heer G. A. de Ridder (1930-1970). In 1957 kocht de N.P.B. een nieuwe pastorie aan de Oosterstraat en

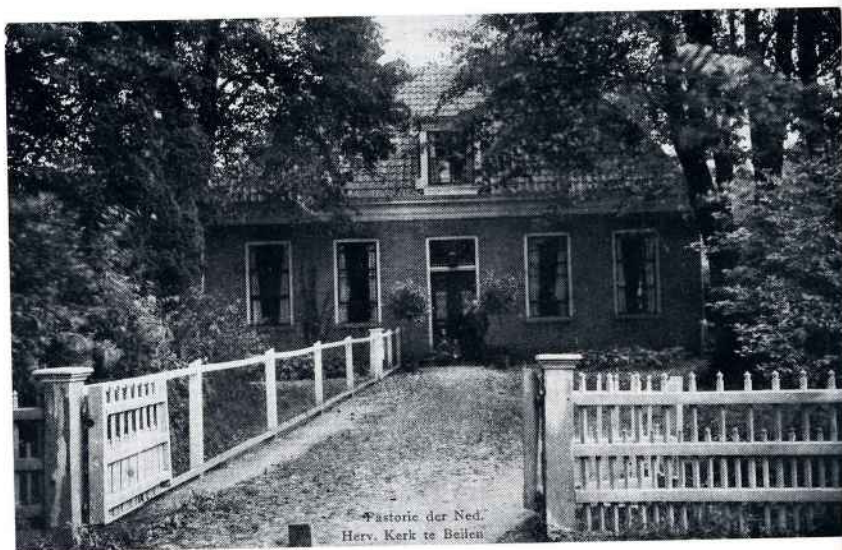


oud-Beilen gekomen tot aan de kruising Kruisstraat-Bisschopsstraat-Weijerstraat.

Wij gaan nu rechtsaf de Bisschopsstraat in, die toen algemeen Bisschopsgat werd genoemd. Hoewel het maar een klein, doodlopend straatje is, was het vanouds altijd al belangrijk: er werden veel geldzaken afgedaan. Hier woonden nl. de notaris, een van de burgemeesters van Beilen, de Boerenleenbank was er gevestigd en het kantoor van de Onderlinge Brandwaar-

werd het oude huis aan de Bisschopsstraat verkocht. Nadien hebben er verschillende families in gewoond.

In het volgende huis woonden resp. de notarissen Fockens (tot 1908), B. Schutter



(1908-1924), T. W. van der Ley (1925-1947), T. S. Wiersum (1947-1972) en mr. J. Groen (1973 tot heden). Op de foto heeft het huis alleen een begane grond met een schuine kap; door notaris Schutter werd er een verdieping op gezet. Voordat het huis in gebruik werd genomen door notaris Fockens, was het een boerderij, waar ene Mulder woonde.

Het gebouwtje ernaast was het koetshuis met een woning, waarin de moeder van notaris Schutter woonde. Later werd deze woning als kantoorruimte ingericht. Notaris Wiersum liet het gebouwtje grondig verbouwen tot moderne kantoorruimten. Aan het eind van het straatje stond de Hervormde Pastorie, waarin resp. wonden de dominees De Wilde, Slotemaker de Bruïne (de latere minister), Groenewegen, Raus, Hovy, Tigchelaar, Jellema en Koelman. In 1928 werd het oude huis grondig verbouwd. Later werd het aangekocht door de stichting "Beileroord", die het eerst als dokterswoning gebruikte en later als verpleeghuis.

In het begin van dit artikel noemde ik de Bisschopsstraat een "doodlopend" straatje. Dit is echter niet helemaal juist. Weliswaar kan het autoverkeer hier niet

 Allen die belang stellen in de oprichting van een

## Zwemvereniging

worden uitgenodigd tot het bijwonen eener **VERGADERING** op **Donderdag 20 Mei a.s., des avonds 8 uur**, in het hôtél Bosman

Ook ouders worden uitgenodigd deze vergadering bij te wonen

H. THALEN.  
A. GRUTTERINK.

 Het Bestuur der Beiler Zwemvereniging brengt ter kennis, dat de toegang tot de Zwemplaats „de paardekolk“ is

## verboden.

Alleen leden en huisgenooten van leden, voorzien van een vanwege het Bestuur afgegeven bewijs van toegang, worden toegelaten.

De minimum-contributie bedraagt f 0.50 per jaar. Daarvoor heeft het lid en 1 huisgenoot recht van toegang. Voor meer dan 2 personen wordt f 0.25 meer betaald.

Aanmelding van nieuwe leden kan plaats hebben bij een der bestuursleden

H. THALEN.  
P. A. TICHELAAR.  
K. L. WESTRUP.

## Bekendmaking.

 Ondergeteekende maakt bekend, dat het voor anderen dan belanghebbenden bij de verhuring van het topgras, verboden is zich buiten de voetpaden in zijn hooiland te bevinden. Van de zwemplaats aan de Noordmulling mag gebruik gemaakt worden, alleen onder voorwaarde dat die plaats bereikt wordt door vlak langs den stroom te gaan en niet dwars door het land, en dat het gras bij de zwemplaats wordt ontzien. Na de verhuring staat het aan de koopers van het topgras, personen al of niet toe te laten.

Deze bepalingen gelden opnieuw wanneer na den eersten hooioogst het gras wederom begint te wassen.

J. A. L. HOVY.

verder, maar fietsers of wandelaars kunnen voor het hek van de voormalige pastorie rechtsaf verder gaan via een smal paadje. Toen de Beilerstroom de Paltz nog kruiste, liep dit paadje door over de noordelijke oever van de stroom tot aan het spoor. Daar was zelfs een overweg, waarover het pad verder ging. De hoge noordelijke oever van de Beilerstroom volgend leidde het over de oostelijke es, de Mulling, tot aan de zogenaamde Paardekolk. Deze noordelijke oever was wel zo'n twee meter hoger dan die aan de zuidkant. De stroom liep daar dan ook precies op de scheiding van de hoge es aan de noordkant en de lage weilanden aan de zuidkant. De Paardekolk was een afgesneden bocht van de Beilerstroom, die gebruikt werd als zwemplaats. Een zwemvereniging hield er toezicht. Men moest lid zijn van die vereniging, anders mocht men geen gebruik maken van de zwemplaats. Tegen deze regel werd blijkbaar nogal eens gezondigd, want in oude jaargangen van het Nieuwsblad voor Beilen ben ik geregeld advertenties tegengekomen, waarin er op wordt geattendeerd dat alleen leden recht van toegang hebben. Ook in mijn jongenstijd in de dertiger en veertiger jaren maakten wij, mijn kameraden en ik, nogal eens gebruik van het wandelpaadje als wij naar de Mulling gingen, waar toen ook het voetbalveld van

*Links: Geregeld moest er worden gewaarschuwd dat alleen leden van de zwemvereniging van de Paardenkolk gebruik mochten maken. (N.v.B. 20 juni 1921)*

## Vergadering

van de

Beiler Zwem-vereening

op Dinsdag 7 Juni a.s., des avonds om 8 uur, in het hotel Van Marum.

Aan de orde:

Rekening en verantwoording.

Huur oevers van de paardekolk.

Bespreking verdere plannen.

Het Bestuur.

P.S. Trouwe opkomst van leden en belangstellenden wordt dringend verzocht.

*Boven: N.v.B. van 15 mei 1915.*

*Midden-onder: Ds. Hovy in het Nieuwsblad voor Beilen van 11 juni 1910 voor het onbevoegd betreden van zijn hooiland.*

*Rechts: In 1921 werd getracht de zwemvereniging nieuw leven in te blazen. (N.v.B.)*

Beileroord lag. Getuigen van onze bezoeken aan het wandelpaadje zijn nu nog te vinden in de vorm van onze initialen, die wij in de gladde bast van de monumentale beuken kerfden. Schuldbewust buig ik mijn hoofd, maar zo milieubewust als tegenwoordig waren wij toen nog niet. Maar laten we terugkeren naar de Bisschopsstraat. Aan de rechterkant van de straat zien wij op de foto eerst een gedeelte van de boerderij van Albert Schierbeek. In dit pand begon Johannes Vredeveld zijn schildersbedrijf, dat later werd voortgezet door Bas Vredeveld en Fré Seydell. De boerderij werd afgebroken en in 1922 werd er het huidige pand, hoek Weijerdstraat-Bisschopsstraat, neergezet. Roelof Pots, schoonzoon van Albert Schierbeek, vestigde er een kruidenierszaak, annex tabaksartikelen. In 1929 kwam in dit pand de rijwielzaak van Herman Spoelder, waarna in 1937 Herman Blom uit Holthe er zijn loodgietersbedrijf vestigde. Toen Blom in 1960 naar de Hekstraat verhuisde is het niet meer als winkelpand in gebruik geweest.

Het witte huis op de foto was een dubbele woning, waarin resp. woonden Albert Wilting, Chris Werndleij, Roelof Bazuin, Geert Schut, Aronius (handelaar in kalveren en ongeregelde goederen) en de weduwe Van de Bult met haar dochter Margje. Eerder was dit huis de boerderij van Aaldert Brunsting. Het oude huis werd afgebroken en vervangen door een nieuw pand. In dit pand woonde de zoon van Brunsting, Otte. In dit pand was later het kantoor van de Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij "Beilen" gevestigd, waarvan Otte Brunsting toen administrateur was, later opgevolgd door zijn zoon Egbert Brunsting, die toen ook het pand bewoonde.

Als laatste stond er nog een dubbel huis, dat op de foto niet zichtbaar is. Dit werd achtereenvolgens door diverse gezinnen bewoond. Dit huis werd eveneens afgebroken en vervangen door het gebouw van de Coöperatieve Boerenleenbank "Beilen". Jacob Schierbeek was hiervan de kassier. Schierbeek was ook één van de matrozen

over wie gezongen werd in een plaatselijk liedje in die dagen. Op de wijze van een bekend Frans cabaretliedje, "La petite Tonquinoise", zong men:

*"Er waren drie matrozen: Aoldert Otten en Job Schierbeek en Jan Joosten..."*

Ook in onze jonge jaren zongen wij dit wel eens, maar wij kwamen niet verder dan deze ene regel, zodat ik nu nog niet weet wat die drie Beiler matrozen deden of wat hun overkwam. Als er een lezer is, die hierover inlichtingen kan verstrekken of de verdere tekst weet, dan houden we ons graag aanbevolen.

In 1937 werd Schierbeek opgevolgd door zijn schoonzoon Roelof Hadders, waarna Schierbeek administrateur van de O.B.M. werd. In 1959 bouwde de boerenleenbank een nieuw pand in de Raadhuisstraat en werd het oude gebouw verkocht aan de Amsterdamsche Bank, die voordien in het pand van Kats aan de Kruisstraat (nu Houtland-Stevens) enkele ruimten huurde en later bij Fré Seydell aan de Weijerdstraat.

Nadat de Amro-bank, de voortzetting van de Amsterdamsche Bank, in het begin van de 70er-jaren een nieuw gebouw aan de Ettenstraat had gebouwd, werd het oude gebouw aan de Bisschopsstraat afgebroken. Na enige tijd werd hier een houten kerkgebouwtje neergezet door de Jehova's Getuigen, dat ze "De Koninkrijkszaal" noemden. Dit is als zodanig enkele jaren in gebruik geweest, maar nadien werd het gebruikt voor bijeenkomsten van een hobbyclub.

Hiermee zijn alle huizen in de Bisschopsstraat besproken, op één na, namelijk de boerderij, nu huisnummer 1, die niet op de foto staat. Dit huis is de boerderij in de kom van Beilen, die het langst als zodanig in gebruik is geweest. Nog tot in de zeventiger jaren werd door Henk Berghuis hier het boerenbedrijf uitgeoefend.

Over het ontstaan van de naam Bisschopsstraat tasten we nog in het duister. Vroeger werd het straatje, zoals we eerder al schreven Bisschops"gat" genoemd.

Zo gaat het verhaal dat de bisschop van Münster, Bernard van Galen ("Bommen

Berend”), in 1672 op zijn tocht naar Groningen waar hij het beleg ging slaan, met zijn rijtuig of paard in Beilen in een moeras zakte, waaruit hij slechts met grote moeite kon worden gered. Deze moerassige plaats zou dan zijn gelegen, waar nu de Bisschopsstraat is.

Een andere verklaring is de volgende. De bisschop van Utrecht bezocht zo nu en dan het Landschap Drenthe dat onder hem ressorteerde. In Beilen werd dan overnacht in het huis van de drost, dat zou hebben gestaan waar nu de voormalige hervormde pastorie staat. Om dit huis te bereiken moest hij

de Beilerstroom via een doorwaadbare plaats oversteken. deze plaats werd daarom Bisschopsgat genoemd.

Het lijkt mij echter niet erg waarschijnlijk, dat alleen via zo’n doorwaadbare plaats de andere oever kon worden bereikt. Ook toen zal er wel een

eenvoudig bruggetje over de stroom hebben gelegen, waarover de bisschop heel wat gemakkelijker de andere kant kon bereiken.

Een derde verklaring van de naam zou de volgende kunnen zijn. Ook in andere plaatsen bestaat wel een Bisschopsstraat. Zo heb ik eens gelezen, dat ergens (de naam van de plaats is mij ontschoten) ook een straat van die naam was, die net als in Beilen in de volksmond Bisschopsgat werd genoemd. Als verklaring van het woord “gat” werd genoemd, dat dit een verbastering zou zijn van het oude woord “gas”, wat klein straatje of steeg zou betekenen, net als het Duitse woord “Gasse”. Dit zou dan inhouden dat we de gebeurtenis met de moerassige plaats en de doorwaadbare plaats in de Beilerstroom kunnen vergeeten. Blijft nog de vraag waarom het straatje, de “gas”, naar de bisschop werd genoemd. In elk geval is Bisschopsstraat

zeker een heel oude, historische naam, evenals de naam Paltz.

Met onze gast lopen wij nu richting Kruisstraat. Daar aangekomen draaien wij ons om en zien de situatie, zoals die op de volgende foto is vastgelegd omstreeks 1903. Toen ik deze foto in handen kreeg, kon ik mij op het eerste gezicht niet oriënteren, temeer daar het opschrift luidde “Kerkstraat”. Dit stuk straat, dat nu Kruisstraat heet, was in die tijd echter een stuk van de Kerkstraat, die toen dus liep van het kerkhof tegenover de Hervormde Kerk tot aan de Bisschopsstraat.



Het eerste huis links, met de witte gordijnen, stond op de plaats waar nu het Dakcentrum Beilen is gevestigd. In dit oude huis had Cornelis Oostingh zijn boerderij, later zijn zoon Jan. Het oude huis werd afgebroken en vervangen door een nieuw pand door Jan Padding, ( de in het vorige artikel al genoemde “Jan Stoom”), die in het rechtse gedeelte zijn loodgietersbedrijf vestigde. Dit bedrijf heeft hier tientallen jaren bestaan. Aan de andere kant woonde Hein van Guldener, die er het bodehuis van Van Gend en Loos had. De goederen werden per handkar in Beilen bezorgd door Teunis Veen. Later vestigde zich hier o.a. Herman Spoelder met een rijwielzaak. Ook was er na de tweede wereldoorlog enige tijd de particuliere uitleenbibliotheek van de heer Brouwer, een gewezen verpleegde van Beileroord.

In het tweede pand links woonde de belastingambtenaar Van Marle; daarnaast

Henderikus Evenhuis, die er een bakkerij had. Door Roelof Pots werd het pand naderhand verbouwd. Hij vestigde een bakkerij in het rechtse gedeelte, die in 1920 werd overgenomen door de compagnons Haverkamp en Hoekzema. De zaak werd reeds in 1925 gesplitst, toen Hoekzema een nieuwe bakkerij liet bouwen in de Hekstraat, waarna beide bakkers voor eigen rekening verder gingen.



In het andere gedeelte van het huis woonden in de loop van de tijd o.a. Jan Lambeek, kapper en Jacob de Vries, naaimachinehandelaar. Nu is het hele pand eigendom van de familie Seydell, die er een schildersbedrijf, annex warenhuis heeft gevestigd.

Tussen de twee reeds besproken huizen loopt tegenwoordig het smalste straatje van Beilen, genaamd "De Naald". Volgens mijn informant Jan Fokkens zou dit straatje ten tijde van de foto-opname nog niet hebben bestaan. Dit komt mij echter niet logisch voor, immers dit is een straatje, waar de gemeente het beheer overvoert. Naar mijn mening zal hier daarom wel een of ander pad hebben gelopen, dat later werd verhard. De gemeente zal toch niet voor een dergelijk, eigenlijk onnut straatje, grond hebben aangekocht.

In het volgende huis was de bakkerij van Hendrik Kuiper, die in 1922 werd overgenomen door Willem Pots, die weer werd opgevolgd door diens zoon Hilbertus. De bakkerij is een aantal jaren geleden opgeheven. Het eerste huis rechts op de foto is dat van de kruidenier

Henderiekus Brunsting, die daarbij, zoals het uithangbord vermeldt, een vergunning, een slijterij en een stalling had. De foto werd blijkbaar in de oogsttijd genomen, want tegen de muur staan enkele zeisbomen, die Brunsting blijkbaar ook verkocht. De kruidenierszaak werd naderhand overgenomen door zijn zoon Arie. In 1916 liet Arie Brunsting er schuin tegenover een nieuw pand zetten (waar nu restaurant "City" is gevestigd). Het oude huis werd in 1924 betrokken door H. van der Molen. Deze vestigde er in augustus een kruidenierswinkel. In oktober van hetzelfde jaar werd er ook een "bier- en melksalon" ingericht. Al in januari 1925 werd het pand gekocht door Wessels uit Hijken, die er zijn schoonzoon Gezienus Hulst een kruidenierszaak in liet beginnen. Diens zoon Jan heeft de zaak tot een tiental jaren geleden voortgezet. Het achterste

gedeelte van het huis, dat schuurruimte was, is later verbouwd tot een woning, waar in de loop van de tijd verscheidene families woonden, o.a. S. van Gelder, in manufacturen, Johannes de Vries, rijwielhandel, de

*Deze advertentie stond in het N.v.B. van 3 oktober 1924.*

## Opening Bier- en Melksalon

Kerkstraat - Beilen

Ondergeteekende maakt aan het publiek van Beilen en Omstreken bekend, dat hij vanaf heden heeft geopend een

**Bier- en Melksalon**  
- (tevens Verloflokale) -

Voor uitstekende consumptie en bediening zal worden zorg gedragen.

N.B. Tevens voor besloten clubs en feestelijke bijeenkomsten gelegenheid het lokale te huren, tegen billijk tarief

Beleefd aanbevelend,

**H. van der Molen, Kerkstraat, Beilen.**

eerder genoemde Herman Spoelder, eveneens rijwielhandel en Sietse Greydanus met een handwerkwinkel. Later werd het hele pand door wed. Hulst als kruidenierswinkel ingericht.

In het daarnaast staande huis, waar nu Electrohuis Tjepkema is gevestigd, was het postkantoor. Albert Rons was de kantoorhouder en later mejuffrouw Loof. Toen het postkantoor verhuisde naar het grote gebouw aan de Kruisstraat vestigde zich hier Albert Geertjes, die er een handel in landbouwwerktuigen begon, waaruit de grote zaak ontstond, die nu in Assen is gevestigd. In 1935 verhuisde Jantinus Meijer zijn meubelzaak naar dit pand. Henderikus Knol, die daarvoor electro-monteur was bij de firma Wed. Eleveld in de Paltz, vestigde zich in 1961 in dit pand met een zaak in electra en radio's.

Het volgende huis werd bewoond door Albertus Rons, die er een kruidenierszaak en een boerderij had. Zijn schoonzoon, Willem Gerding, die de zaak naderhand overnam, had daarnaast ook een brandstoffenhandel.

Achter in het pand aan de kant van de Julianastraat was een zakkenwasserij en -stopperij waar jutezakken werden hersteld en gewassen. Dit bedrijfje werd tot in het begin van de 60er jaren voortgezet door Gerdings zoon Lukas, o.m. in de oude synagoge, die toen nog aan de Schoolstraat stond. De kruidenierszaak van Gerding werd later opgehe-

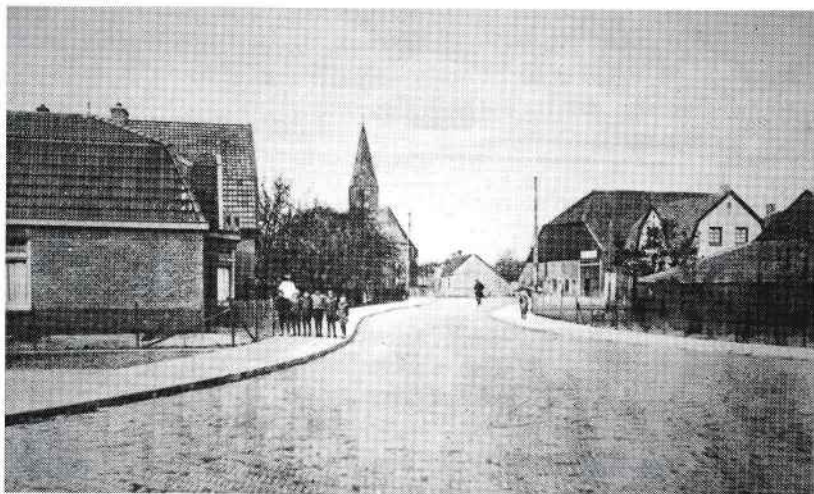
ven. In de 50er jaren werd de brandstoffenhandel overgenomen door Joop ten Kate. Het oude pand, dat vrij ver naar de straat stond, werd in de jaren '70 door de gemeente overgenomen en afgebroken, om plaats te maken voor het parkeerterreintje aan de Weijerdstraat. In het midden van

de foto is nog te zien de boerderij op de hoek van de Weijerdstraat en de Bisschopsstraat, waarover wij hiervoor al vertelden.

Waar nu de Perkstraat loopt, was in de tijd van onze wandeling alleen nog maar een smal straatje, dat voorbij de schuur aan de rechterkant naar rechts afboog en dan een sintelweggetje werd dat naar het kerkhof liep.

Als we dit straatje in lopen, zien wij aan de linkerkant eerst de al eerder genoemde kruidenierswinkel van Henderiekus Brunsting. Daarnaast staat een koetshuis dat hoort bij het huis van de familie F. I. van Bienema, het nu nog bestaande winkelhuis van Jan Abbing. Van Bienema was één van de notabelen van het dorp; jarenlang was hij raadslid.

Voor de voorzijde (de zuidkant) van het huis bevond zich een riant, fraai aangelegde tuin, die zich uitstreckte tot ongeveer waar later de Beilerstroom zou komen. Van Bienema was in 1908 de eerste in Beilen die een toen moderne acethyleenlicht-installatie in zijn huis liet aanleggen. Dit licht was een enorme verbetering vergeleken met de petroleumlampen of kaarsen, waarmee men zich toen moest behelpen. Het duurde daarna dan ook niet lang of Hotel Jager in de Brinkstraat en anderen schaften zich ook een dergelijke installatie aan.



Kijken we van hier in de richting van de kerk, dan zien wij tegenover de kerk het boterfabriekje "De goede verwachting", een van de vele die in de gemeente Beilen in bedrijf waren. Ten gevolge van het oprichten van een stoomzuivelfabriek in 1909 werden de meeste van deze fabriekjes opgeheven. Zo ook "De goede verwachting". Het huis werd toen een dubbel woonhuis, waarin o.a. hebben gewoond Jan Maat en Hendrik Rabbers. In 1922 werd het betrokken door Jan Peerlkamp, die er zijn schildersbedrijf vestigde, dat later door Kraal werd overgenomen. Het huis staat er nog steeds.

Aan de rechterzijde zien we een klein arbeiderswoninkje. Wie er in woont, is mij niet bekend, maar later woonde er Hendrik Kuik met zijn gezin. Kuik was een nogal slank persoon en werd daarom "Lange Kuik" genoemd. Hij was o.m. conciërge van de openbare lagere school aan de Schoolstraat. Daarbij moest hij ook de centrale verwarming verzorgen, die gestookt werd met cokes. Naast conciërge was hij ook kolensjouwer bij brandstoffenhandel Willem Gerding. Het is dan ook geen wonder dat men Kuik bijna alleen maar zwart zag. Het huisje is in de jaren '60 afgebroken.

In 1927 werd door de gemeenteraad een besluit genomen tot aanleg van een nieuwe straat vanaf de Paltz rechtstreeks naar de kerk. Ook het inmiddels met sintels van de zuivelfabriek verharde weggetje langs het kerkhof zou worden verbeterd, zodat er een goede verbinding zou ontstaan naar Smalbroek en de Beilervaart. Dit weggetje lag tussen de twee rijen beuken; tijdens de aanleg van de riolering

in het dorp Beilen in 1935 werd de rijweg een twintig meter noordelijker verlegd. De aanleg van de nieuwe Julianastraat was mogelijk doordat de familie Van Bienema het pand wilde verkopen en wel genegen was een groot gedeelte van haar



tuingrond aan de gemeente over te doen. Het huis werd gekocht door de gebroeders Geertjes, die er hun ijzerwarenhandel vestigden.

In 1928 werd de nieuwe straat aangelegd. Binnen enkele jaren waren de meeste beschikbare huisplaatsen al bebouwd. Op de hoek van de Paltz liet Albert Willems een huis bouwen dat nogal opzien baarde door de ronde voorgevel. Hij vestigde er een sigarenzaak. Deze werd al een half jaar later overgenomen door Arie Brunsting, die de sigarenzaak de naam "Juliana" gaf. Tot voor enkele jaren bleef de zaak bestaan.

In het huis daarnaast woonde Martje Stuve-Timmer, met een dameskapsalon. Verder heeft er gewoond Willem Langbroek met een groente en fruitzaak. In het huis daarnaast opende in 1929 Jacob Kats een slagerij. Kats was een jood, maar was getrouwd met een niet-joodse vrouw, de weduwe Elsje Timmer-Padding. Daarom werd hij in de oorlog niet tegelijk met de andere joodse ingezetenen opgepakt, maar mocht hij blijven. Later werd hij toch weggevoerd.

De volgende twee huizen, niet op de foto zichtbaar, werden wat later gebouwd. In de eerste heeft o.a. Albert Geertjes, een van de firmanten van de ijzerwareenzaak Gebr. Geertjes, gewoond. In de woning daarnaast woonde Abraham Padding. Later woonde er Jannes Oosting, notaris-klerk en later makelaar.

Daarna kwam een stuk grond, dat toebehoorde aan Willem Gerding, die het gebruikte als tuingrond. Een houten bruggetje over de stroom gaf toegang tot het aan de overzijde liggende weiland, genaamd De Perk. Er stond voorts een grote houten schuur, die door Gerding werd gebruikt voor brandstofopslag.

Dit stuk grond werd eerst in de vijftiger jaren bebouwd. Er kwam het verbindingspaadje naar de Domo en er werd door Jan Eleveld een woning neergezet, waar later o.a. tandarts Van Zanten heeft gewoond. Naast dit stuk grond werden in de dertiger jaren enkele huizen gebouwd, de eerste door de gewezen winkelier Piet Mulder.

Later woonde er o.a. Hendrik Tijms. Het dubbele huis daarnaast werd in opdracht van Harry Denneboom gebouwd. Er woonden o.a. in de loop der jaren Derk Dondorff, schilder; meester Post van de Gereformeerde School; Wijnja, politie-adjudant en Renzema, directeur van het postkantoor.

In het volgende huis hebben in de loop der jaren diverse families gewoond, o.a. Jan Wassen.

Ook het volgende huis heeft vele bewoners gekend. Er woonden o.a. Derk Mulder, timmerman, en Matthijsen.

Tot zover deze keer onze wandeling. Hebt u opmerkingen of aanvullingen, dan houden wij ons graag aanbevolen.

Ik moet nog even terugkomen op de vorige wandeling. Bij een van de foto's van het hotel Jager was vermeld dat het gebouw ernaast een gedeelte van de zuivelfabriek zou zijn. Dit is niet juist. Hier staat het huis dat Eppo Berghuis er liet bouwen en waar hij een koffiehuis in exploiteerde, dat hij het "Stationskoffiehuis" noemde.

Nadat dit koffiehuis een aantal jaren later was opgeheven, werd deze naam gebruikt door de eigenaar van het ernaast gelegen hotel. Het huis stond voor de fabriek meer naar de straat toe. Later woonden er employés van de zuivelfabriek en de Domo. O.a. heeft er W. J. V. Peters gewoond, boekhouder op de Domo. Het huis werd afgebroken om plaats te maken voor de kaasfabriek van de Domo, die inmiddels al een aantal jaren geleden werd opgeheven.

Verder heb ik niet vermeld, dat er pal tegenover het station ook nog een huis heeft gestaan, dat in de twintiger jaren werd gebouwd. Het was een boerderij, waarin o.a. H. J. Jansen zijn bedrijf heeft uitgeoefend. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog kwam er de Duitse joodse emigrantenfamilie Ludwig Wolff te wonen. Wolff was veehandelaar. Ook deze mensen zijn in de oorlog weggevoerd. Het huis moest ook plaats maken voor uitbreiding van de Domo.

F. C. Kerkhove

---

## ARMENZORG IN DRENTHE

### In het bijzonder tijdens de achttiende eeuw (deel 2)

Naast deze steun moesten de diakenen ook bijspringen bij ziekte.

Voor bededen werden de kosten vaak gewoon betaald. De diakenen van Assen

rangschikten in 1807 medicijnen, naast uitkeringen in geld, kleding en turf, onder de "Noodwendigheden". Te Zweeloo was men dezelfde mening toegedaan. Naast de normale ondersteuning ontvingen de bededen "alles wat er bij ziekte of anderszins maar van noden is". Tiesing<sup>1)</sup> kwam in de

oude diaconieboeken van Borger voortdurend uitgaven voor medicijnen tegen en ook in de diaconie-rekeningen van Norg treft men regelmatig posten aan voor bijvoorbeeld "een pottyn met zalve". De bedeelde Asse Roelfs uit deze plaats profiteerde van het geloof dat men hechtte aan de geneeskrachtige werking van alcoholische dranken: tijdens zijn ziekte in 1776 kreeg hij vier kroes bier en een halve kroes "geneever" van de diakenen. Te Dwingeloo kreeg men bij ziekte al gauw een kwart ton bier voorgeschreven, terwijl bij speciale gevallen brandewijn werd uitgereikt. Zo gaven de diakenen in november 1751 10 stuivers aan Jacob Wyben "om brandewyn te koopen, tot syn been". Toen dit niet afdoende bleek vielen de diakenen terug op het oude probate middel: 5 december kreeg Jacob een kwart ton bier. Vreemd genoeg hielp ook dit niet, zodat uiteindelijk toch maar "dokter" Ten Houten bij de patiënt gehaald werd. Of het aan de goede zorgen van Ten Houten te danken was, of toch aan de verstrekte drank, is onbekend, maar Wyben herstelde hierna voorspoedig. Minder gunstig was het een paar jaar eerder afgelopen met Geertien Roelofs, ofschoon zij onder de hoede stond van een heelmeester. De 16 stuivers die de diaconie had uitgetrokken "voor brandewyn in haer wonden" mochten niet meer baten... Beter dan bier en brandewijn werkte hopelijk de "breukbandt" die zowel Jan Brandt als Hendrik Lugies kregen in 1749. Ze waren voor 2 gulden en 10 stuivers per stuk vervaardigd door de plaatselijke kleermakers.

Ook verpleegkosten werden wel vergoed. Jantien, de weduwe van Kaspers, ontving op 15 september 1755 18 stuivers van de diaconie te Gieten "voor bedienen tot de Wed. Lolkens in de siekte". Te Norg kreeg Hindrik Hindriks in 1773 5 gulden voor niet nader omschreven "gedaene diensten an Asse Roelfs in syn siekwesen". Gezien het bedrag en het feit dan Hindrik een man was, zal dit geen vergoeding geweest zijn voor verpleging, maar voor andere zaken.

Wanneer er een dokter aan te pas moest komen konden de kosten hoog oplopen. Zo betaalde de diaconie van Gieten in 1731 het enorme bedrag van 36 gulden "aan Dr. Venema wegens Marchyn Hommelinge" en kostte de "genesing van de beenbreuk van Hendrik Roelofszoon Roelof" door Mr. Kuiper de diakenen van Koekange in 1768 15 gulden en 15 stuivers. De "zukkkelende gesteltheit" van een weduwe met twee kinderen in Norg leverde een "geneesmeester" in één jaar 45 gulden op, tot duidelijk leedwezen van de diakenen die echter wel zonder aarzeling hadden betaald. Voor de twee grootste bedragen kon men iemand in die tijd gemakkelijk een heel jaar uitbesteden.

Huizing en Wattel tenslotte verklaarden dat er heel wat geneeskundige behandelingen werden uitgevoerd op last van de diakenen van Hoogeveen, Zuidwolde, Koekange, Beilen en Dwingeloo. Deze lastgevingen gebeurden meestal schriftelijk. Volgens hem blijkt uit het patiëntboek van dokter Mantingh te Hoogeveen dat deze even gauw klaar stond voor armen als voor welgestelden. Op de door diakenen betaalde rekeningen stonden nogal wat nachtvisites.

In ruil voor al deze vormen van ondersteuning werd wel verwacht dat de bedeelenden, zowel uitbestedelingen als zelfstandig wonenden, hun beste beentje voorzetten en zoveel mogelijk probeerden te werken, voor zover ze daartoe in staat waren. Luiheid en lediggang moesten worden geweerd. Had Paulus immers niet geschreven dat wie niet werken wil, ook niet zal eten? Door zoveel mogelijk werk te verrichten oogstten de bedeelenden het respect van hun dorpsgenoten en konden ze - de uitbestedelingen zeker - iets tegenover de hen zo gul verleende gaven stellen. Anderzijds werd werken gestimuleerd door de diakenen, omdat het de kosten van ondersteuning drukte: hoe meer de armen konden werken, hoe minder de diakenen kwijt waren aan bedeling voor huiszittende armen en aan kostgeld voor de uitbestedelingen. Het weekgeld van zelfstandig

wonende bedeelden te Rolde liep daarom in 1807 uiteen van 8, 10, 12 tot 15 gulden “naarmate de omstandigheden der individu’s zulks schynen te vorderen”. Ook het kostgeld voor uitbestedelingen vertoonde aanmerkelijke verschillen. Te Ruinerwold werden armen “by anderen in de kost besteed, voor het volle, half of minder kostgeld naar mate zy in staat zyn om mede te kunnen werken”, terwijl in Havelte “Een armen die wegens ouderdom of swaar lichaams gebrek niet werken kan, word in de kost besteed zo om de 80 gld (per jaar HG), behalve de nodige klederen, anderen die in de kost besteed worden zonder lichaams gebrek kost in het jaar 50 à 40 Gld”.

Men hoefde beslist niet volledig gezond te zijn om bekwaam geacht te worden tot het verrichten van enige werkzaamheden. Te Zuidlaren had de diaconie in 1807 twee personen onder haar hoede “waar van de eene een accident (= ongeluk HG) aan Zyn Bille heeft, en de andere al wat oud is en haar verstand niet regt heeft, dog kunnen beide nog een weinig arbeiden”. De bedeelden moesten werken zoveel als in zijn vermogen lag, ter verlichting van de diaconiekas. Te Rolde meenden de diakenen in 1807: “werk is er egter genoeg - hy die daartoe lust heeft, kan werk genoeg vinden, & hy, die de armbezorgers hiertoe bekwaam rekenen, worden daartoe aangespoort & verplicht”. Ook te Vledder, Diever en Wapserveen hing de hoogte van de uitkering af van de omstandigheden der armen, hun gezondheid “en of er veel of weinig werkzaamheden, zo met heide plukken als ander voor hun gevonden word, waar na de bedelingen worden geregeld”.

De meeste werkzaamheden werden in het agrarische Drenthe, hoe kan het ook anders, gevonden in de landbouw. Dit werk was echter zwaar, voor velen vaak te zwaar met name voor kinderen en ouderen. Sommige diakenen betreurden dan ook het ontbreken van andere mogelijkheden om mensen aan werk te helpen.

Speciaal voor min of meer zelfstandig wonende oude bedeelden die te zwak waren om bij een boer te werken, hadden de diakenen wel andere bezigheden: spinnen, breien en naaien. Te Roden verdienden de mannen iets met breien en de vrouwen met spinnen.



*Spinster te Wapse. De man naast haar hanteert de handkaarde. Het kaarden van de wol gaat vooraf aan het eigenlijke spinnen. \*)*

Ook te Emmen waren in 1807 “Drie Ouden, die niet kunnen, dan een weinig spinnen en naayen”. Volgens Tiesing werd voor oude vrouwen vaak een woonvertrek gehuurd waarin hen werk werd verschaft door ze te laten spinnen. De armverzorger zorgden voor een spinnewiel met toebehoren en de dorpsgenoten brachten wol en vlas om tot garen te spinnen.

Mensen die zichzelf niet meer konden redden en dus arm dreigden te worden, werden ook wel, buiten de diaconie om, geholpen door hun mede-dorpelingen. Die

probeerden dus te voorkomen dat zij arm werden en een beroep moesten doen op de diaconie. De achtergrond hiervan was enerzijds medemenselijkheid en naastenliefde. Anderzijds scheelde het de meer-gegoeden in de portemonnee: de rijkere dorpelingen moesten namelijk de financiën van de diaconie opbrengen, voornamelijk door collecten en bij tekorten door omslagen, personele heffingen naar draagkracht. Een mooi voorbeeld van dit soort hulp vormde het "aardappelmaol". Een paar schrijvers uit de vorige eeuw, de Podagrissen<sup>2)</sup>, noemden de aardappelmaolen "de toepassing van 't Drentsche spreekwoord: met een metworst naar een zij spek smijten (een schellevisch uitwerpen om een kabeljauw te vangen). Povere vrouwtjes doen 't, die niet vermogend genoeg waren een akkertjen of wat met aardappelen (...) te verbouwen. Als d' oude voorraad zoo wat slinkt, neugen zij heur burinnen en begunstigsters op een kopjen extra-koffij. Extra, zeggen wij; want gewoonlijk is 't cichories met koffij, in plaats van omgekeerd, wat de levensgeesten der armen zielen moet opwekken. De genoodigden rekenen 't zich geen oneer, bij haar te gast te gaan, en, nooit het ware doel harer komst vergetende, getuigt heur armkorf overvloedig, dat zij de christelijke barmhartigheid niet enkel tot een zaak van bespiegeling maken. Kortom, als de gasten zijn vertrokken, heeft het nooddruftige moedertjen alleszins stof tot dankbare vreugde. Met een blijmoedig hart mag zó den naderende winter tegemoet zien, overtuigd, (...) dat 's middags even lustig bij haar de aardappel op den schotel zal rooken, als bij de rijken dezer wereld.

Aardappelmalen werden aanvankelijk alleen gegeven door "povere vrouwtjes" en beslist niet door alle armen. Pas toen het na de jaren van de aardappelziekte, die toesloeg tussen 1845 en 1847, voor de arbeiders bezwaarlijk werd om een hele jaarvoorraad aan aardappelen te verbouwen, werden ook bij hen aardappelmalen gehouden. Tiesing gaf een beschrijving van zo'n maal, dat gewoonlijk en in

november gegeven werd: "De boeren, wien dit aangezegd was, zonden een zoon of dienstknecht naar een arbeider om aan het onthaal deel te nemen. Tot goedmaking van kosten bracht ieder wat aardappels aan, de één een half mud, de ander 3/4 of een heel mud, zoodat de arbeiders 5 à 6 mud aardappels kreeg voor den winter. Het onthaal bestond uit een paar borrels per persoon, gevolgd door koffie met Drentsche stoet en beschuiten. Het was een bijeenkomst, die men "het vrije woord" zou kunnen noemen en als het feestje te tien uur geëindigd was, waren de meegebrachte aardappels betaald.

Ook al was het wel doorzichtig, toch ontbrak bij de aardappelmaolen het wederkerig element niet. Tegenover de gulle gaven werd het onthaal van de arme gezet, zodat het geheel schijnbaar op naoberschap leek, waar voor de ene dienst een wederdienst bewezen werd, in plaats van op het toestoppen van een gift aan een arme, wat het toch in wezen was. De menselijke waardigheid van de armen bleef bewaard door hen het gevoel te geven dat zij geen aalmoes ontvingen, maar een presentje in ruil voor een paar gezellige uren.

Een tweede voorbeeld van de manieren waarop dorpelingen hielpen om mensen buiten de bedeling door de diaconie te houden was het zogenaamde rondeten. Het rondeten betrof vooral oude alleenstaande mannen. De diaconie huurde voor hen een nachtkwartier waar zij konden slapen. Daarnaast moesten ze rondeten: elk gezin in het dorp gaf hen om de beurt een dag de kost. In ruil daarvoor verrichtte zo iemand werkzaamheden op het land of in de schuur.

Men moest een bezoek de avond ervoor aankondigen. "Bestond er bezwaar tegen het bezoek op die dag, dan ging de armlastige een huis verder om de voorbijgegangene dagbeurt later weer in te halen", aldus Tiesing. Tiesing kon het zo mooi vertellen: "In het gezin dat de eer had hen een dag als commensaal te hebben, werden zij met



*Egbert van Drielst: gezicht op de achterkant van een boerderij te Eext (tweede helft achttiende eeuw. \*)*

den boer, de boerin en dienstbaren aan dezelfde tafel toegelaten. Bij een middagdisch aten allen naar plaatselijk gebruik van dien tijd, uit één bord of tinnen schaal hetgeen werd aangeboden, welke schaal na elke lediging natuurlijk weer gevuld werd". Zoals gezegd betrof het hier vooral oude mannen. Voor oude vrouwen werd volgens Tiesing vaak een woonvertrek gehuurd, waarin hen werk werd verschaft door ze te laten spinnen.

Ondanks al deze hulp, van dorpelingen en diaconie, konden ouderen, bij het klimmen der jaren, vaak niet langer zelfstandig blijven wonen. Dan werden ook zij uitbesteed, ondergebracht bij particulieren tegen een vergoeding van de diaconie. Dit kon ook niet anders. Eeuwenlang waren er in Drenthe geen speciale instellingen om hulpbehoevenden in op te nemen, zoals elders in Nederland: geen ziekenhuizen, gasthuizen, hofjes, weeshuizen - behalve in Coevorden -, armhuizen of werkhuizen. Op het uitbesteden moeten we niet neerzien. In het achttiende-eeuwse Drenthe was het een heel behoorlijke manier om armen te verzorgen en de verzorging zelf was vaak ook heel redelijk. Ook voor

uitbestede bejaarden werd bij ziekte verpleging ingehuurd en de dokter erbij gehaald. Hoe behoorlijk uitbestede bejaarden werden behandeld, blijkt uit het voorbeeld van de twee bejaarde broers Jan en Asse Roelfs uit het kerspel Norg. Zij werden samen met hun zuster Gebbechje vanaf 1770 bij verschillende ge-

zinnen uitbesteed. Van de diakenen kregen de broers zelfs tabak. Blijkbaar waren het flinke rokers, want ene Jan Willems kreeg in 1775 voor het leveren van 27,5 pond tabak 7 gulden en 12 stuivers. In hetzelfde jaar werd voor Jan Roelfs bovendien een tabaksdoos gekocht ter waarde van 4 stuivers en 4 penningen. Ook voor een net uiterlijk werd zorg gedragen: Frerick Lammerts ontving 1 gulden "voor een jaar baart scheren van Jan Roelfs". Daarnaast kregen verschillende uitbestedelingen van tijd tot tijd nog enkele stuivers "buisgeld", oftewel zakgeld.

Ouderen werden ook wel in huis genomen door hun kinderen, al of niet met steun van de diaconie. In die tijd zonder sociale voorzieningen - als we bedeling door de diaconie daar even niet onder laten vallen - rustte op kinderen ook een morele onderhoudsplicht. Voordat ze vader of moeder in huis namen zullen ze ook al wel wat geld of eten, brandstof, kleding etcetera hebben toegestopt.

De hier beschreven en nog vele andere manieren van armenzorg zorgden ervoor dat de Drentse armen naar de normen van die tijd goed verzorgd werden. Dat dit mogelijk was, was overigens ook te danken aan de kleine aantallen armen per ker-

spel. Het Drentse "systeem" van armenzorg - als men daar tenminste van spreken mag - bleef zodoende bestaan tot in de jaren dertig, veertig van de negentiende eeuw. De stijging van het aantal armen en de veranderende denkbeelden over armenzorg leidden toen tot de bouw van arm- en werkhuizen.

Armen die bedeed werden, moesten zich verplicht laten opnemen in zo'n huis, anders verloren zij hun bijstand. Vooral in de werkhuizen heerste een streng regime. Men moest gedwongen werk verrichten, mannen en vrouwen, óók echtparen, slapen en aten apart, 's zondags moest men gedwongen naar de kerk onder leiding van de Vader en Moeder van het gesticht en men moest zich houden aan allerlei regels. Het waren zaken die de "verpleegden" meestal niet bevielen. Velen probeerden zich daarom nog liever zelfstandig te redden, ook al moest dat dan zonder bedeling.

Deze situatie heeft globaal bestaan tot het

einde van de vorige en het begin van deze eeuw. Geleidelijk aan kwamen er toen allerlei landelijke sociale voorzieningen. De opbouw van de sociale zekerheid raakte na de Tweede Wereldoorlog in een stroomversnelling. In 1947 kwam de Noodwet Ouderdomsvoorziening tot stand, die in 1956 werd omgezet in de Algemene Ouderdomswet (A.O.W.). In 1952 volgde de Wachtgeld- en werkloosheidsverzekering en tenslotte als sluitstuk in 1965 de Algemene Bijstandswet.

Armenzorg werd zo sociale zorg: de staat nam de zorg over van particuliere en kerkelijke armbesturen. En via wetten veranderde het ontvangen van steun van een gunst in een recht. De diaconieën verloren door deze ontwikkeling grotendeels hun functie. Daardoor werden al voor de oorlog in Drenthe veel oude arm- en werkhuizen omgezet in "Tehuizen voor Ouden van Dagen", zoals men toen zei. De overheid subsidieert die instellingen

*Het armhuis in Smalbroek bij Beilen.  
(Foto: Archief Wim Bakker)*



tegenwoordig voor het grootste deel. De band met de diaconie of de kerk is eigenlijk nog louter officieel. De diaconieën leidden, althans wat hun binnenlandse activiteiten betreft, decennialang een slapend bestaan, tot de tijd aanbrak van wat "de nieuwe armoede" genoemd wordt. Er kwamen kerkelijke conferenties over deze problematiek en de grote vraag was en is: hoe de nieuwe armen te ondersteunen, zonder terug te vallen in het oude systeem van gunsten?

Want dat het toch niet meer moet worden zoals vroeger, daar is iedereen het eigen-

lijk wel over eens, ook binnen de kerk.

H. Gras

BRON: Gras, H. Op de Grens van het bestaan. Armen en armenzorg in Drenthe 1700 1800. Zuidwolde, 1989

- <sup>1)</sup> Harm Tiesing, landbouwer te Borger, heeft over de landbouw en het volksleven in Drenthe geschreven.
- <sup>2)</sup> Een podagrist is een lijder aan podagra, een soort van jicht, die hevige pijn in de voet veroorzaakt. De Podagristen waren: D. H. van der Scheer, H. Boom en A. L. Lesturgeon; zij maakten een voettocht door Drenthe. "Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst" is een verslag van die voettocht.
- <sup>\*)</sup> Illustraties uit: H. Gras; Op de grens van het bestaan; Zuidwolde 1989; pag. 58 en 112

## ARMEN IN HET KERSPEL BEILEN <sup>1)</sup>

In zijn dissertatie over de armenzorg in Drenthe karakteriseert H. Gras de bedeling als een veelomvattende zorg, die in eerste instantie een aanvullend karakter had. In veel gevallen ging de bedeling verder dan alleen een aanvulling. Toch ging men er bij de armenzorg in eerste instantie vanuit, dat iedere arme/bedeelde zoveel mogelijk trachtte in zijn eigen onderhoud te voorzien, met werk of door het zelf verbouwen van voedsel (aardappelen, graan, boekweit).

Verder heeft hij door onderzoek aangetoond, dat de ondersteuning vooral terecht kwam bij wezen, verzwakte bejaarden, geestelijk en lichamelijk gehandicapten, zieken, weduwen en weduwnaars met of zonder kinderen, ongetrouwde vrouwen met kinderen en gezinnen.<sup>2)</sup>

Van het kerspel Beilen zijn van het jaar 1744 een tweetal lijsten bewaard gebleven, die een indruk geven van wie in het midden van de 18e eeuw ondersteuning kregen en in welke vorm.

De eerste lijst is opgesteld door verwalter (= plaatsvervangend schulte) Wigbelt Coninckx en is mede ondertekend door schatbeurder (= de belastingophaler) en door de eigenerfden (= landbouwers met een eigen bedrijf). De laatste drie als

getuigen. Op deze eerste lijst worden 22 personen genoemd, die vrijgesteld zijn van het betalen van het zogenaamde haardstedengeld, een belasting uit de 18e eeuw. Deze belasting werd geheven naar het aantal paarden, dat men bezat of naar het beroep dat men uitoefende. Bezat men bijvoorbeeld vier paarden dan betaalde men vier gulden; bezat men geen paarden, maar was men bijvoorbeeld kleermaker, dan betaalde men voor dit ambacht één gulden.

*De handtekeningen van predikant L. Schukking en de diakenen Aaldert Warmolts, Hendrik Jansen, Aaldert Lamberts en Hendrik Berends.*

The image shows a rectangular box containing five handwritten signatures in dark ink. The first signature at the top is 'L. Schukking' followed by 'Predikant te Beilen.' Below it are four more signatures: 'Aaldert Warmolts', 'Hendrik Jansen', 'Aaldert Lamberts', and 'Hendrik Berends'. The signatures are written in a cursive, historical style.

De tweede lijst is opgesteld door predikant L. Schukking en mede ondertekend door de diakenen Aaldert Warmelts, Hendrik Jansen, Aaldert Lamberts en Hendrik Berends. Op deze lijst worden 32 personen vermeld, die een ondersteuning krijgen van de diaconie.<sup>3)</sup>

### Diaconale steun

In het kerspel Beilen kregen in 1744 32 gezinshoofden/personen ondersteuning van de diaconie van de Ned. Hervormde Kerk van Beilen.

Deze groep van 32 is als in tabel 1 te rubriceren. Zoals in de inleiding al is gesteld, zijn het vooral weduwen, weduwnaars en oude mensen, die in de problemen komen met hun voorziening in de eerste levensbehoeften. Enerzijds komt dat door hun ouderdom, waardoor zij geen geld meer kunnen verdienen of anderzijds doordat zij niet in staat zijn of in staat worden gesteld om genoeg te verdienen om in hun levensonderhoud te voorzien. Stijntien Berends was op 27 maart 1735 in het huwelijk getreden met Remmelt Lucas. Op 11 maart 1736 werd hun kind Lucas Remmelts gedoopt. Begin april 1739 kreeg Remmelt Lucas op één van de paasdagen een woordenwisseling met Pieter Harms. Dit liep zo uit de hand, dat bij de vechtpartij die ontstond, Pieter Harms een dodelijke verwonding opliep. Vanaf dat moment ontbreekt ieder spoor omtrent de gevolgen voor Remmelt Lucas. Is hij gevlucht? Is hij bestraft? Ten aanzien van het eerste en het laatste is geen zekerheid te geven, omdat de justitiële bronnen van 1739 niet meer aanwezig zijn. Wat wel zeker is, dat Stijntien Berends als een alleenstaande vrouw verder door het leven gaat en ondersteuning van de diaconie nodig heeft. Zij ontvangt elke maand 12 stuivers en verder ontvangt zij een vergoeding voor huishuur, kleding en roggeld.<sup>4)</sup>

**tabel 1**

|                   |    |
|-------------------|----|
| gezin             | 8  |
| man alleen        | 7  |
| man en kinderen   | 1  |
| vrouw alleen      | 10 |
| vrouw en kinderen | 5  |
| jongen, blind     | 1  |
| totaal            | 32 |

### Blinde

Ook de blinde Jan Wolters uit Holthe ontvangt financiële steun van de diaconie. Deze steun is des te opmerkelijker, omdat zijn vader, Wolter Harms, in 1742 als vierpaardsboer voor vier gulden wordt aangeslagen.<sup>5)</sup> In de beschrijving van de belasting-vrijstellingen wordt dan ook heel genuanceerd geschreven: "Wolter Harms tot Holthe raakt het remis (= vrijstelling van het betalen van het haardstedengeld) niet als alleen zijn blinde soone geniet uit de diaconie". Het was dus misschien mogelijk financiële ondersteuning van de diaconie te krijgen ook al waren de ouders vermogend genoeg om in de levensbehoeften van een invalide kind te voorzien. Of was de financiële positie van Wolter Harms zo penibel, dat hij deze extra financiële bijdrage nodig had?

Andere verklaringen kunnen zijn, dat Wolter Harms het goed kon vinden met de diakenen of dat de diaconie van Beilen financieel zo goed bij kas zat, dat men niet naar het inkomen van de vader hoefde te kijken.

### Oude vrouwen

Voor een oude vrouw -vermoedelijk afkomstig uit Beilen-, die bij haar dochter in Gasteren woonde, betaalde de diaconie jaarlijks een bedrag van 20 gulden. De diakenen van de Hervormde Kerk van Beilen verwachten, dat zij in de komende jaren voor de weduwe van Harm Wychers, Wychertjen, meer zal moeten betalen dan het maandelijks bedrag in 1744, groot 6 stuivers. Wychertjen is namelijk al een "oude vrouw".

### Bedelaars

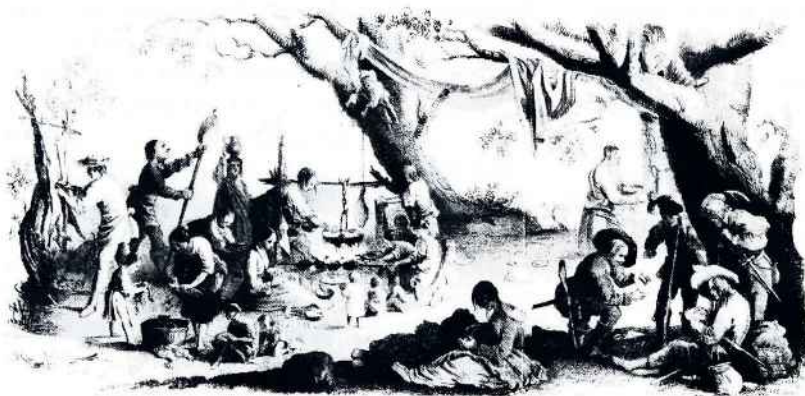
Ook bedelaars in het kerspel Beilen kregen van de diaconie financiële en materiële ondersteuning. Bij Jan Roelofs en zijn vrouw Jantje uit Beilen staat vermeld, dat zij "om de huijsen gaande". Toch ontvangen zij maandelijks een schat rogge en jaarlijks een bedrag van tien gulden huishuur en zonodig kleding en schoenen. Ook de weduwe van de soldaat Pieter bedelt. Zij ontvangt elke maand tien

stuivers en daarnaast nog eens jaarlijks tien gulden aan huishuur. Het bedelen was in die tijd een geoorloofde methode of werd oogluikend toegestaan. Het was

*Jacques Callot: Een 'fatsoenlijke' bedelaar in lompen gekleed, leunend op krukken. \*)*



een methode om in zijn of haar eigen onderhoud te kunnen voorzien. Voorwaarde was wel, dat men op een fatsoenlijke wijze bedelde...<sup>6)</sup>



*Jacques Callot: Onfatsoenlijke bedelaars. Deze bedelaars waren eigenlijk vagebonden; ze waren gewapend en stroopten wild. \*)*

## De vergoedingen

De financiële vergoedingen van de diaconie worden maandelijks uitgekeerd en variëren van twee stuivers tot twee gulden en tien stuivers.

In 1744 betaalt de diaconie maandelijks een totaalbedrag uit van 20 gulden en vijf stuivers. Het totaalbedrag in 1744 aan maanduitkeringen was 243 gulden. Daarnaast werd nog eens 42 gulden per jaar aan huishuur uitgekeerd. Dit laatste

bedrag is een optelling van bedragen, die in de lijst van uitkeringen van de diaconie worden vermeld. Ook bij personen waar niet expliciet een bedrag vermeld stond, werden vergoedingen voor huishuur gegeven. Ook de bedragen die nodig waren om materiële dingen als rogge, broodkoren, kleding en schoenen te geven werden niet vermeld.<sup>7)</sup>

Op jaarbasis gaf de diaconie in 1744 een bedrag uit aan financiële ondersteuning, dat -aanzienlijk- hoger moet zijn geweest dan de som van de optelling van 243 gulden en 42 gulden.

## Diaconie van Beilen

In het Rijksarchief te Assen worden de diaconieboeken met daarin genoteerd de jaarlijkse ontvangsten bewaard.

Gespecificeerd worden de ontvangsten per datum genoteerd. Van de uitgaven wordt alleen de jaarlijkse totaaluitgave vermeld. Voor de jaren veertig van de 18e eeuw zijn de ontvangsten en de uitgaven in tabel II verwerkt. Van de bedragen wordt eerst het aantal guldens genoemd, dan de

stuivers en tot slot de penningen.

Uit de tabel op de volgende bladzijde blijkt, dat de diaconie van de Ned. Hervormde Kerk in geen enkel jaar meer uitgeeft, dan zij ontvangt. In de jaren 1740, 1741, 1742 en 1744 is het verschil tussen ontvangsten en uitgaven vrij klein. Vanaf 1745 met een terugval in 1747 loopt het verschil tussen inkomsten en uitgaven vrij sterk op. In de jaren veertig houdt de diaconie van Beilen een voordelig saldo over van ruim 1.350 Carolus gulden. In 1744 wordt door zo'n 300 gezinnen een bedrag van 1.133 Carolus gulden opgebracht. Per gezin is dat 3,77 Carolus gulden.

**tabel II**

| periode                 | ontvangsten | uitgaven   | voordelig saldo |
|-------------------------|-------------|------------|-----------------|
| 12-11-1739 - 14-11-1740 | 1006.07.11  | 982.03.08  | 24.04.03        |
| 14-11-1740 - 13-11-1741 | 941.04.00   | 900.14.08  | 40.09.08        |
| 13-11-1741 - 15-11-1742 | 970.09.00   | 927.07.10  | 43.01.06        |
| 15-11-1742 - 12-11-1743 | 959.03.00   | 804.07.14  | 145.15.02       |
| 12-11-1743 - 10-11-1744 | 1133.06.14  | 1083.11.00 | 49.15.12        |
| 10-11-1744 - 16-11-1745 | 1020.13.12  | 899.10.14  | 121.03.08       |
| 16-11-1745 - 15-11-1746 | 1127.11.14  | 1052.12.08 | 74.19.06        |
| 15-11-1746 - 20-11-1747 | 1045.01.06  | 892.16.00  | 152.05.06       |
| 20-11-1747 - 12-11-1748 | 1193.02.00  | 919.15.14  | 273.06.02       |
| 12-11-1748 - 16-11-1749 | 1362.12.06  | 937.10.00  | 425.01.12       |

Aan 32 personen/gezinnen wordt een totaalbedrag uitgekeerd van 1.083 gulden. Gemiddeld is dat per persoon/gezin 33,84 Carolus gulden.

### De gevers

De diaconie van Beilen kwam aan haar financiële middelen door onder andere de collecten. Vooral de avondmaalscollecten brachten veel geld op.

Daarnaast ontving de diaconie het zogenaamde armoortjesgeld.<sup>8)</sup> Het landschapsbestuur had een deel van de belastingen, de zogenaamde generale of gemene middelen, verpacht aan particuliere belastinginners. Dit waren indirecte belastingen die vooral drukten op de landbouw en de producten daarvan. De pachters van de Landschap moesten op iedere gulden, die zij moesten betalen nog eens 10 duiten extra betalen. Twee van deze duiten, oftewel "één oortje", werd uitgekeerd aan de diaconieën in de verschillende kerspels. Gemiddeld ontving iedere diaconie 20 à 30 Carolus gulden per jaar.<sup>9)</sup> In 1744 ontvingen de diakenen van Beilen 62 Carolus guldens aan armoortjesgeld.<sup>10)</sup>

Verder ontving de diaconie de inkomsten uit verhuurde eigen bezittingen, onder andere akkers.

De verhuur van het "zwart laken" bij begrafenissen leverde de diaconie ook de nodige gelden op. Dit zwart laken bedekte de lijkstaf van de overledene.

Twee andere bronnen van inkomsten waren nog de vrijwillige giften en financiële bijdragen uit erfenissen of boeteopbrengsten.<sup>11)</sup>

### Enige vergelijkingen.

In 1742 haalden schatbeurder T. Hunse aan haardstedengeld in het dorp Beilen een totaalbedrag van 199 gulden op. In het kerspel Beilen (= het dorp Beilen met alle dorpen/gehuchten

rondom Beilen) haalde hij een bedrag op van 658 gulden.

De jaarlijkse ontvangsten en uitkeringen van de diaconie waren beduidend hoger dan de belastingopbrengst in het kerspel Beilen.<sup>12)</sup>

Voor de jaarlijkse uitgaven van de diaconie kon men in de 18e eeuw in het dorp Beilen een huis kopen. Een derde deel van de verkochte huizen/boerderijen in het dorp Beilen is in de tweede helft van de 18e eeuw verkocht voor een bedrag, dat lager was dan 300 gulden.<sup>13)</sup>

Rond 1750 kon een Drentse diaconie iemand voor een heel jaar uitbesteden voor een vergoeding van zo'n 30 gulden.<sup>14)</sup> Jan Oosting uit Spier was van mei 1749 tot mei 1750 als dienstknecht in dienst bij Hendrik Schuiring in Wijster voor een bedrag van 30 gulden.<sup>15)</sup>

Voor het dorp Maasland in het gewest Holland is uitgerekend, dat in 1748 een gemiddeld gezin van vier personen een bedrag van f 220,- nodig had voor voeding, verwarming en verlichting.<sup>16)</sup> Het bedrag, dat in Maasland nodig was om een gezin van vier personen te onderhouden, steekt schril af tegen de gemiddelde uitkering van zo'n 33 Carolus guldens per persoon/gezin in het kerspel Beilen. Bij de interpretatie van deze gegevens moet men zich wel afvragen in hoeverre het leven voor een gezin in Beilen goedkoper was dan in het gewest Holland. Goedkope brandstof - turf - was bijvoorbeeld volop aanwezig.

Verder is het zo, dat het gemiddeld bedrag van 33 Carolus guldens in het kerspel

Beilen een “aanvullend” bedrag is. Boven- dien zijn de uitkeringen in de vorm van voedselproducten en brandstof niet in het geldbedrag meegerekend.

### **Woonplaatsen**

De 32 personen/gezinnen die door de diaconie ondersteund werden, vond men verspreid over het gehele kerspel Beilen en één buiten het kerspel: Beilen (14), Hijken (4), Wijster (4), Zwiggelte (3), Holthe (2), Eursing (2), Halen (1), Spier (1) en Gasteren (1).

### **Bedeeld - onbedeeld**

In 1742 zijn in het kerspel Beilen 303 personen geregistreerd als potentiële belastingbetalers voor het haardstedengeld. Van dit aantal hebben er 19 een vrijstelling (= remis) gekregen voor het betalen van deze belasting. Van dit aantal worden 15 personen door de diaconie ondersteund. Vier personen hebben vrijstelling gekregen, omdat zij arm zijn of om andere reden, bijvoorbeeld omdat zij soldaat zijn.

Van de 32 personen/gezinnen die van de diaconie ondersteuning krijgen, zal het merendeel geen haardstedengeld hoeven te betalen omdat zij bij andere personen inwonen.

Zo woont Luichjen Gelmers met haar kind bij de scheper van Zwiggelte in huis. Harm Andries Scheper woont met zijn vrouw en kinderen bij Jacob Wychers in Holthe in. Egbert Jansen woont met vrouw en kinderen bij Jacob Everts (Beilen) in.

Hoewel de verhouding bedeeld/onbedeeld niet exact te bepalen is, omdat een aantal van de bedeelden inwonend was, kan toch een grove schatting worden gemaakt. Uitgaande van het aantal geregistreerde belastingbetalers van 303 en de 32 personen/gezinnen die financieel en materieel gesteund werden, kan gesteld worden dat maximaal ca. 10% van de bevolking in het kerspel Beilen in het midden van de 18e eeuw extra gesteund moest worden door de diaconie van de Ned. Hervormde Kerk.

Wanneer alleen wordt uitgegaan van “de

huizen” als potentiële belastingbetalers, dan zou uitgegaan moeten worden van de 15 personen, die “remis” kregen van betaling van het haardstedengeld en nog eens een ondersteuning van de diaconie. Dat zou het percentage van bedeelden in het kerspel Beilen op 5 brengen.

Het aantal bedeelden in het kerspel Beilen in het midden van de 18e eeuw moet naar mijn mening gelegen hebben tussen 5% en 10%.<sup>17)</sup>

### **Tot slot...**

Dit artikel is een momentopname uit de 18e eeuw, namelijk het jaar 1744.

Verder is in dit artikel slechts uitgegaan van financiële en materiële ondersteuning van de Kerk. In hoeverre familieleden en/of burens ondersteuning gaven aan hen die het nodig hadden, is niet behandeld.

Aangezien in het Drents landrecht veel aandacht wordt gegeven aan de lusten en de lasten, die familieleden met elkaar moeten delen en waar verder de “naoberplicht” in menig Drents dorp als een belangrijke plicht gold, mag men ook verwachten dat niet alleen de Kerk de “armlastigen” heeft gesteund, maar dat ook familieleden en burens vaak hulp - ook financieel en materieel - boden, wanneer dat nodig was. Gras heeft hieraan in zijn dissertatie zelfs een apart hoofdstuk gewijd. Ook in zijn artikel in dit nummer vindt men hier voorbeelden van.

G. J. Dijkstra

<sup>1)</sup> De redactie werd door de heer M. F. Niezing uit Assen gewezen op lijsten met namen van mensen, die in 1744 in het kerspel Beilen ondersteuning kregen van de diaconie. Tevens is de redactie de heer H. Gras erkentelijk voor het doorlezen van het concept-artikel en zijn opmerkingen n.a.v. het concept.

<sup>2)</sup> Armenzorg in Drenthe, in het bijzonder tijdens de achttiende eeuw (deel I), H. Gras, in: Tijdschrift Historische Vereniging Gemeente Beilen, p. 27  
H. Gras, Op de grens van het bestaan, Armen en armenzorg in Drenthe 1700- 1800

<sup>3)</sup> Rijksarchief Drenthe, Oude Staten Archieven, inventarisnummer 868/869

<sup>4)</sup> Rijksarchief Drenthe, Archief van de Etstool, inventarisnummer 132, 1739

<sup>5)</sup> Rijksarchief Drenthe, Oude Staten Archieven, inventarisnummer 868/869, 1742

<sup>6)</sup> H. Gras, Op de grens van het bestaan, Armen en armenzorg in Drenthe 1700- 1800, pag. 154-161 en 171-176

- 7) Rijksarchief Drenthe, Oude Staten Archieven, inventarisnummer 868/869, 1742
- 8) Ibidem Rijksarchief Drenthe, Archief Ned. Herv. Kerk, Beilen, diaconieregisters
- 9) H. Gras, *Op de grens van het bestaan, Armen en armenzorg in Drenthe 1700- 1800*, p. 130
- 10) Rijksarchief Drenthe, Archief Ned. Herv. Kerk, Beilen, diaconieregisters, 1744
- 11) Rijksarchief Drenthe, Archief Ned. Herv. Kerk, Beilen, diaconieregisters
- 12) Rijksarchief Drenthe, Oude Staten Archieven, inventarisnummer 868/869
- 13) Rijksarchief Drenthe, Schultegerecht Beilen, inventarisnummer 116, *Vrijwillige verkopen*
- 14) Informatie van de heer H. Gras
- 15) Rijksarchief Drenthe, Etstoel, inventarisnummer 14, deel 49, f. 164
- 16) D. J. Noordam, *Leven in Maasland*, Hilversum 1986
- 17) Rijksarchief Drenthe, Oude Staten Archieven, inventarisnummer 868/869

## Inlichtingen vorig nummer

In het laatste nummer van ons tijdschrift publiceerden wij op de achterzijde drie foto's, waarover wij inlichtingen vroegen. Rinze Zoer vertelde ons, dat op foto 1 de achterste boerderij van Hunse is; de voorste is van Popping. De foto zal waarschijnlijk gemaakt zijn door mevrouw Römeling. De twee jongens op de foto zijn: links Rinze Zoer, rechts Haro Popping (?). Foto 2 toont de schuur van Wubbeling. Foto 3 geeft de voorzijde van de boerderij van Vos weer.

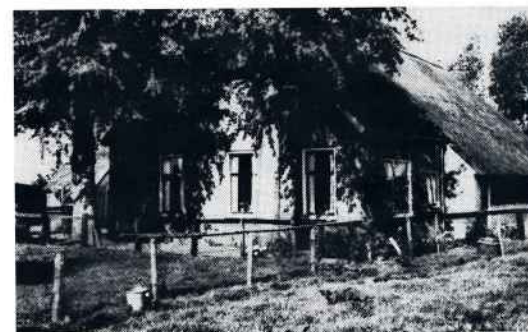
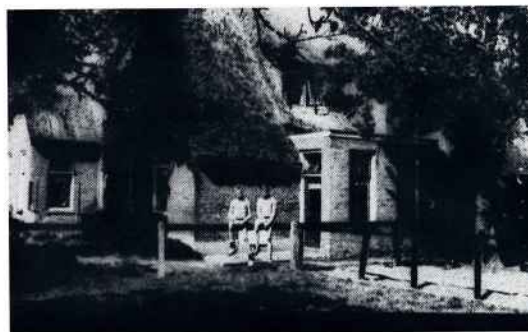
## EURSING

Van Henderikus Gaasbeek ontvingen wij de volgende opmerkingen n.a.v. ons vorige nummer:

Eursing begon in tegenstelling tot wat Lute van de Bult opmerkt (jrg. 2, nr. 4, pag. 15) bij het huis van Haveman, nu het laatste huis aan de Brunstingerstraat. Dat huis had huisnummer Eursing 2. Gaasbeek heeft daar gewoond.

Wat v. d. Bult de 'kikkersloot' noemt, heette volgens Gaasbeek de 'bottersloot'. Daar lag land langs dat ongeveer 10 à 12 meter breed was; dit heette 'bottergat'. Het liep ongeveer van waar nu het laatste stukje klinkerweg van Eursing (naast de Beatrixschool) uitkomt op de Eursingerweg tot aan de brievenbus bij Brinkkamp.

*De twee Eursinger boerderijen zijn: links Marinus Peeks; rechts H. Hunse.*



---

## Bestuur Historische Vereniging Gemeente Beilen:

drs. G. J. Dijkstra, Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen, tel. 05930-4826 - voorzitter  
mr. G. Lindeyer, Esweg 133, 9411 AE Beilen, tel. 05930-5587 - secretaris  
D. J. Rosenberg, 't Spiek 11, 9411 KX Beilen, tel. 05930-2698 - penningm. en ledenadm.  
L. Kinds, Hoofdstraat 17, 9414 AA Hooghalen, tel. 05939-478  
A. Rutgers-Gerrits, Brinkkampen 37, 9417 TC Spier, tel. 05936-694  
G. Schuringa-Terpstra, Esweg 75, 9414 AC Beilen, tel. 05930-5991  
H. L. G. Schuur, Nieuwe Es 10, 9418 PS Wijster, tel. 05936-412  
B. Tattje-Bos, Westeinde 43, 9415 PH Hijken, tel. 05930-3475

---

### Lidmaatschap

Lidmaatschap van de vereniging bedraagt f 30,- per jaar.  
Postleden betalen f 37,50.  
Bankrek.nr. 30.65.27.774 t.n.v. Hist. Ver. Gem. Beilen.  
Postbank nr. 3090700.

---

### Lezingen, activiteiten:

Do. 7 maart 1991: In Beilen: Bezoek aan de Oudheidkamer,  
Kampstraat 2. Aanvang 20.00 uur.  
Tevens zal dhr. M. Cox op deze avond een film over Beilen-  
vroeger vertonen.

Do. 4 april 1991: In Hooghalen in het dorpscentrum 't Haaler-  
hoes, Stengelinstraat 18: Een programma van de Historische  
Werkgroep van Hooghalen. Aanvang 20.00 uur.

Ma. 7 oktober 1991: In Drijber in het Dorpshuis: De geschiedenis  
van Drijber. Aanvang 20.00 uur.

Do. 7 november 1991: In Hijken in "De Dorpshoeve":  
drs. H. G. Roelfsema-v. d. Wissel over de gezondheidszorg in  
Drenthe. Aanvang 20.00 uur.

Di. 22 januari 1992: In Beilen in Hotel Prakken: dr. P. Th. F. M.  
Boekholt over "Meester Van Cleef en het onderwijs in Drenthe."  
Aanvang 20.00 uur.

---

### Introducées

Voor het bijwonen van lezingen mag u introducées meenemen.  
Zij hebben gratis toegang.

---

### Nabestellen foto's:

Het is mogelijk om foto's uit het tijdschrift na te bestellen. De  
prijs voor een foto is vastgesteld op f 3,-, excl. verzendkosten.  
Het gaat hierbij om foto's uit het foto-archief van de vereniging  
en foto's van particulieren of instellingen die toestemming voor  
het vermenigvuldigen van de foto's hebben gegeven. Foto's  
kunnen nabesteld worden bij T. L. Kroes, tel. 05930-3382. Bij de  
heer W. Bakker kunnen foto's uit zijn foto-archief worden be-  
steld: tel. 05930-3167.

[info@historiebeilen.nl](mailto:info@historiebeilen.nl)

---

